

ČAS.

ČÍSLO 143

ČERVENEC-ZÁŘÍ
2023

ČASOPIS MASARYKOVA DEMOKRATICKÉHO Hnutí

Z OBSAHU ČÍSLA 143/2023

■ Slovo předsedy	1
■ Václav Havel a počátky MDH	2
■ Tomáš G. Masaryk a lidové přednášky českých vysokých škol pražských	14
■ T. G. Masaryk ve středním Polabí	17
■ Tajná, tajuplná i utajovaná Maffie	29
■ Střípky z mozaiky	38

Foto na obálce: LENKA A MICHAL JELÍNKOVI, BcA. Tomáš Sušeň, Pomník Našemu osvoboditeli T. G. Masarykovi, Radslavice – okres Přerov

Slovo předsedy

Milí členové Masarykova demokratického hnutí, vážení příznivci našeho hnutí!

Nejsou jen špatné zprávy, jsou také dobré. Například naše hnutí přece jen se setkává s opravdovým zájmem lidí o život a dílo T. G. Masaryka a stávají se našimi členy. Není to žádné velké množství lidí, ale je to důvod k radosti.

Víme všichni, že ekonomická situace našeho státu je složitá, dotýká se každého jednotlivce i našeho hnutí, ale nesmíme házet flintu do žita. T. G. Masaryk také žil ve velmi obtížné době, zažil porážku v Rusku, nezhroutil se a pracoval, jak jen mohl. A věděl o zbrojení v Německu.

V minulém čísle časopisu Čas jsem si všiml tématu naděje pro nás starší členy. Nyní chci sdělit, že potřebujeme mladou generaci! Bez ní bychom vymřeli. T. G. Masaryk se snažil různými podněty získat pro své ideály mladou generaci. Pokud nás napadne, že mladá generace dnes T. G. Masaryka nechápe a že je jí vzdálen, ukazuje to, že tuto generaci nemáme vychovanou. Ideje T. G. Masaryka jsou trvalé, stále mají svůj význam, ale musíme je překládat do současné doby. Mladý člověk, který si něco přečetl z odkazu T. G. Masaryka, uvažuje-li o jeho textech, pochopí snadno, že i dnes jeho sociální, politické a mravní ideje mají co říci současnosti. Někteří naši politici přemýšlejí o tom, že sníží věkovou hranici mladým lidem pro volby do parlamentu. Nikdo se však neptá po kritériích, podle kterých by měl mladý volič (tedy pod 18 let) volit. Naše Masarykovo demokratické hnutí má návod. Máme volit tak, abychom volili ty strany, které nejvíce odpovídají odkazu T. G. Masaryka. Tyto ideje musíme zprostředkovat mladé generaci. Je nutné s nimi o odkazu T. G. Masaryka, o jeho zkušenostech na mezinárodním poli, o jeho soucítění s chudými, o jeho pochopení morálního života mluvit. Pokud jsme tak nečinili, nedivme se, že mladí lidé mají dojem, že T. G. Masaryk se do dnešní doby již nehodí. Prokazuje to neznalosti a nedotčenost odkazem T. G. Masaryka. Kdo se dostane pod vliv T. G. Masaryka, nebude jednat špatně a bude jednat s rozmyslem a hluboce přemýšlet. My Češi máme krásné příklady životů našich osobností. A T. G. Masaryk patří mezi velikány českého kulturního a duchovního života, který si po zásluze zaslouží respekt, obdiv a následování. Takže všechny naše členy prosím, aby se zaměřili na mladou generaci a vyprávěli jim o T. G. Masarykovi vhodným způsobem a vedli mladé lidi k četbě jeho literárního odkazu.

Mám radost z posledního sborníku prací žáků a studentů XIV. a XV. ročníku soutěže. Vydali jsme nyní v r. 2023. Mnohé práce jsou opravdu kvalitní. Není to důvod k radosti? Diskutujme společně o těchto výchovných hodnotách kvůli politické zralosti mladé generace.

*Váš JOSEF DOLISTA
předseda MDH*

VÁCLAV HAVEL A MASARYKOVO DEMOKRATICKÉ HNUTÍ

Václav Havel a počátky MDH

Psal se rok 1967 přinášející určité uvolnění naší společnosti a také možnosti sdružování občanů. Pro nás, tehdy vysokoškolské studenty to znamenalo nejen oficiální povolení celostátní turistické akce (tzv. Stezky) organizované turistickým akademickým klubem, majáles, ale i dalších „svobod v mezích zákona“; ustalo rušení „svobodných vysílačů“, promítaly se dříve zakázané filmy (Žert, Ucho, Bílá paní) a bylo možno i získat dříve zakázanou literaturu (např. antikvariáty měly poměrně značně zaplněné regály v oddílu Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš), chystalo se vydání Hovorů s TGM i České otázky. Byla možná návštěva místa posledního odpočinku TGM i parku Lánského zámku, včetně kostela i Jeleního příkopu Pražského hradu s památnou sochou Franty Úprky k Masarykovým narozeninám. Počaly se obnovovat Masarykovy pomníky v našich městech a obcích (s blížícím se 50. výročím vzniku republiky), čehož si nebylo možné při pěším putování po Čechách, Moravě i Slezsku nepovšimnout (nové obnovené busty TGM na Potštejně, v Pěčině, u Masarykovy chaty na Šerlichu). Obnovovaly se církevní stavby, kostely. Naším králem majálesu (strojní fakulty ČVUT) byl populární herec Miroslav Hordíček, jehož jsme vezli na motokáře v průvodu na Výstaviště (na Štefánikově mostě se „vyšplhal“ na historický automobil rektora, aby lépe viděl), který s úsměvem přijal skandování studentů na přihlížející davy: „Vy máte dělnického prezidenta, my máme dělnického krále“. Králem na výstavišti se stal však tehdy populární „Američan“ Allen Ginsberg, iniciátor „Bílé knihy“ a disentu v Rusku. Na fakultě strojní počal vycházet „necenzurovaný“ časopis „Buchar“,

u jehož zrodu stál Luboš Holeček, pozdější přítel Jana Palacha. Do „samizdatového“ zpěvníku Stezky se dostaly nejen **písňe oslavující TGM**, ale rovněž „Anděl“ Karla Kryla. Z filmových týdeníků a dalších záběrů v kinech jsme poznávali první republiku, včetně TGM, Tomáše Bati, Barrandovských ateliérů i rodiny Havlovy. A **Václav Havel** pronesl projev na Sjezdu spisovatelů, o kterém jsme jako studenti dobře věděli. Roku 1967 založil **dr. Emil Ludvík** Společnost pro lidská práva; ta rozesílala do škol „deklaraci OSN o lidských právech“, po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa roku 1968 však byla rozpuštěna. Mne krom osobnosti TGM zaujala také prvorepubliková **Masarykova akademie práce**, ve svém strojním a elektrotechnickém a nakonec i ekonomickém odboru, značně se přibližující oboru našeho studia. Na přelomu října a listopadu 1967 přišly „**Strahovské události**“ a studenti byli opět (podobně jako v roce 1948) surově ztlučeni, včetně některých spolužáků z našeho „studijního kroužku“, v Nerudově ulici i ve strahovských nově postavených kolejích. Bezpečnostní složky porušily tradiční „akademickou svobodu“. Byli zbiti i studenti, kteří nedemonstrovali „za světlo“, ale pouze se vraceli večer ze studoven univerzitní knihovny. Potom proběhla **Krkonošská studentská Stezka**, turistická akce, kde se situace také probírala. A vzpomínalo se (za zpěvu písní) na TGM a také na **Václava Havla**, jenž si v té době pořídil letní sídlo v Krkonoších (plakáty z **Hrádečku na Hrad** vznikaly však až o dvacet let později). Sám „dělnický“ prezident Antonín Novotný přišel tehdy do strahovské menzy zásah bezpečnosti vysvětlovat. Ani jeho projev k lidovým milicionářům na Staroměstském náměstí 25. února 1968 však již jej nezachránil, po dalším uvolnění v lednu 1968 byl volen prezident nový. My, tehdy ještě studenti, jsme chtěli **Čestmíra Císaře**, ministra školství, a dělali jsme pro to vše možné (včetně nápisu „Volte Císaře“ na Albertově a plakátů „Císař na Hrad“), ten nebyl však přijatelný. Později se výrazně zasloužil též o založení Masarykova demokratického hnutí a stal se členem. A přišlo Pražské jaro s **Alexandrem Dubčekem** jako dalším symbolem. Otevřela se cesta k československé reformě.¹

Během pražského jara se Václav Havel stal jednou z důležitých postav liberálního, nekomunistického křídla podporovatelů reform. Upozornil na sebe již v předvečer pražského jara, když v červnu 1967 na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů pronesl zmíněný kritický projev odsuzující dobové cenzurní praktiky i politiku, po kterém byl na příkaz samotného Ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále ÚV KSČ) spolu s Ivanem Klímou, Pavlem Kohoutem a Ludvíkem Vaculíkem vyjmut (vyřazen) z kandi-

¹ KAPLAN, Karel. „Kořeny československé reformy 1968“: Za svobodu a demokracii I., Odpor proti komunistické moci, ISBN 80-7184-794-1, uspořádali **Jaroslav Cuhra** a **Václav Veber**, editor Pavel Klener, prorektor UK, Praha 1999, s. 116, 333 str.

dátky vedení Svazu československých spisovatelů. Po lednu 1968 se však **Masaryk a Dubček** objevovali všude, na pomníku sv. Václava i jako obrovské portréty na tiskárně Svoboda na Výtoni a zprávy a historická srovnání plnily denní tisk.

„Objevování“ Masaryka v období pražského jara bylo návratem především tam, kde existovala personální kontinuita (např. Jaroslav Werstadt, Milada Paulová, jak připomíná historik Ivan Šedivý).² Česká společnost byla kvalitativně odlišná od té předválečné. Ztratila již v té době část své historické paměti a novou si začala utvářet prostřednictvím širšího spektra informačních zdrojů – již ne výhradně prostřednictvím (*deformované* – pozn. autora) školní výchovy či seriózního studia obsáhlých kanonických dějepisných děl či populárně-naučné publicistiky, ale prostřednictvím populární kultury, tisku, rozhlasu, televize. Taková společnost pak mohla snadno **adorovat zároveň Masaryka i Dubčka**. V březnu 1968 se **Václav Havel** také připojil k otevřenému dopisu sto padesáti spisovatelů a kulturních pracovníků adresovanému ÚV KSČ. V dubnu téhož roku se stal předsedou „Kruhu nezávislých spisovatelů“ a v časopise *Literární listy* uveřejnil text, v němž požadoval ukončení mocenského monopolu KSČ a zavedení systému více politických stran. V témže měsíci se v Divadle Na zábradlí konala premiéra jeho hry **Ztížená možnost soustředění**, již jsme se mohli zúčastnit. A přišlo 2000 slov Ludvíka Vaculíka. Zejména v otázce obsazování vedoucích míst nekomunisty viděly „staré struktury“ náznak „kontrarevoluce“.

V červnu a červenci 1968 jsme museli jako studenti Fakulty strojní ČVUT absolvovat soustředění (vojenskou přípravu) ve výcvikovém prostoru Mladá (Milovice) navazující na čtyřletou docházku na katedru vojenské přípravy ČVUT, abychom měli po ukončení studia vojnu o rok kratší. I tam jsme vzpomínali na TGM a píseň „Masaryk nás svolává“ zněla často kasárnami k údivu vojáků základní služby i „Sovětů“, kteří tam byli na pokračování jakéhosi cvičení (snad Dunaj). Mohli jsme si zařídit tanky T-54 a T-55, transportéry OT-62 a OT-64 a zavedli nás i na místo tragického konce letu sovětského MiGu-21 (nad zem čněla pouze hřídel od turbokompresoru). Denně jsme se museli dívat na ruské vojáky, chodící „k nám“ na pivo do „Army“ a poslouchající naše „protistátní“ písně v době, kdy Josef Smrkovský v rozhlase prohlašoval, že na území Československa již není ani jeden sovětský voják. Snad i proto nás přijel do Milovic navštívit proděkan Břetislav Chvála, tehdejší předseda Spartaklubu. Soustředění nám bylo proti plánu zkráceno na pouhý jeden měsíc, prý aby mohli připravit kasárna („nevěděli jsme na co“). Pak přišla středa **21. srpna 1968**. My jsme byli již v Praze, **Václav Havel v Liberci** (proti okupaci ihned

² ŠEDIVÝ, Ivan. Masarykovo křeslo, Návraty k Masarykovskému ideálu po roce 1989; in *Dějiny a současnost*, 2022/7.

protestoval).³ V průběhu oslav 50. výročí republiky proběhla také jubilejní 10. Stezka, turistická akce tentokrát v oblasti Beskyd, na níž jsme se potkávali nejen s Masarykem (Rožnovské náměstí s velkým barevným portrétem TGM, socha TGM ve Frýdlantu nad Ostravicí), ale rovněž s okupačními vojsky (Frenštátské náměstí, tábor sovětských vojáků se zářícími ohništi mezi sochou Radegasta a Pustevnami na Radhošti i jinde). Vpád okupantů dal obrovský impuls lidové iniciativě, zpívaly se „zakázané“ písně, tiskly a rozmnožovaly se stovky letáků, novin a časopisů. Ilegální tiskovinou byl také okupanty šířený časopis „Zprávy“ (psaný špatnou češtinou), který se udržel přes odpor veřejnosti až do počátku roku 1969. A zakrátko následoval **čín Jana Palacha**. Stávka středoškolských studentů ve stanu u kašny na Václavském náměstí, z nichž jeden byl Jan Zajíc. Pak velké ticho. Po hokejových demonstracích na Václavském náměstí (2:0 a 4:3) a dubnovém plénu ÚV strany, kdy byli odejiti z vedení státu Dubček a jeho reformní stoupenci, se objevují první samizdaty, končící většinou zatčením a uvězněním vydavatelů. (Jaroslav Cuhra a Václav Veber, „Za svobodu a demokracii I.“, s. 148, EH v ČR, Praha 1999, ISBN 80-7184-794-1)

První samizdatovou edicí po roce 1969 byly olomoucké Texty přátel (vydavatelé Petr Mikeš, Eduard Zacha, později Rostislav Valušek a další), zahrnující do roku 1989 kolem 300 titulů (původních i převzatých např. ze staroříšských edic Florianových. V prostředí pražských „zakázaných“ autorů (**Havel**, Hrabal, Klíma, Kohout, Kriseová, Pochop, Sidon, Gruša a Vaculík) se objevují opisy jejich děl v roce 1972 v souvislosti s autorským čtením v bytě Ivana Klímy. Opisovaly se pro třicet příjemců, od nichž se dále šířily na Moravu i Slovensko. Zřejmě prvním takto opsaným textem byla Klímova próza Malomocní, následně Morčata **Ludvíka Vaculíka**, který vzal organizaci opisování do vlastních rukou. Autenticita byla zaručena podpisem autora na titulním listě. Pracovní název edice (VZDOR = Výslovný zákaz dalšího opisování rukopisu), nikde nedeklarovaný, tvořil onu ochrannou formuli, zajišťující legitimitu činnosti opisování (dle autorského zákona může autor nakládat se svým dílem, jak uzná za vhodné, tedy je i opsat). Názvem „Petlice“ pokřtil edici až v létě 1973, jako narážku na existující režimní edici „Klíč“ (v Petlici vyšlo do roku 1989 okolo 400 původních titulů). Edice „Kvart“ Jana Vladislava fungovala na podobném principu (formule: Rukopis! Opisování není dovoleno. Signováno autorem či překladatelem – vycházely tam i překlady). Stejnou cestou se vydal v roce 1978 i **Jaromír Hořec**, s nímž jsem měl možnost téměř dvacet let spolupracovat v Masarykově demokratickém hnutí, na

³ Není zde prostor pro zážitky z Prahy ani z Liberce. A situace se zopakovala v roce 1969, kdy již úlohu stílejších okupantů zastala „naše“ lidová milice. Masaryk i Dubček a je-jich portréty, jako osobnosti, zdobili nejen sochu sv. Václava.

obnově a redakci časopisu ČAS, budování pomníku TGM i edici Hlas. V jeho „**České expedici**“ se objevovalo dokonce prohlášení, že kniha je opsána podle zákona č. 35/1965 Sb. („Za svobodu a demokracii I.“, s. 149). Ve stejné době jako „Kvart“ (1975) vstoupila do světa samizdatu edice „**Expedice**“. Vydavatel **Václav Havel** oznamoval v tiráži kromě názvu edice i pořadové číslo vydaného titulu a vlastním podpisem potvrzoval, že knihu „pro sebe a pro své přátele“ opsal sám. Byl to postup odvážný, neboť vydávání takové edice se dalo stíhat podle více současných paragrafů. Trestního stíhání se Václav Havel dočkal za jiný druh odboje a po dobu jeho věznění podepisovala knižní tiráže paní Olga. V březnu 1981, po odhalení „francouzského karavanu“ bylo i proti ní zahájeno trestní stíhání (pro vydávání Expedice v kauze „Jiřina Šiklová“ a spol.) a podobně, dokonce „vazebně“ byl stíhán i Jaromír Hořec. Pro obě „expedice“ to znamenalo dočasné přerušování činnosti. V témže roce, pro Čechy dokonce zdarma, bylo možné obdržet v češtině některé samizdatové tisky i na tržišti před katedrálou sv. Štěpána ve Vídni (zaujal mne tam příběh pana Karla Popelky z Nuslí, který si stěžoval na jídlo a hledal „podkováky v čuftech“, končící tím, že má nyní jídlo zadarmo, dokonce na katastru svých Nuslí, ve vazební věznici „na Pankráci“ a již nehledá „podkováky v čuftech“). A edice **Kvart** skončila po nedobrovolném vystěhování Jana Vladislava do zahraničí. „Oblíbeným“ paragrafem, podle něhož byli odsouzeni již v roce 1981 čtyři katoličtí vydavatelé samizdatu v Olomouci a ještě v roce 1987 představitelé Jazzové sekce, bylo „nedovolené podnikání“, znějící i v době normalizace velmi nepoliticky. (Jiří Gruntorád, Samizdat, Sborník).⁴ Bez samizdatu by nebyla Charta 77, nevznikly by nezávislé iniciativy a nemohla by se formovat opozice vůči normalizačnímu režimu.

V době normalizace nepřestával Václav Havel psát divadelní hry, které však tehdy mohly být uváděny pouze v západních zemích. Mezi jeho jevištní díla té doby patří například *Horský hotel* (1976), *Largo desolato* (1984) a *Pokoušení* (1985). Nadále aktivně podporoval samizdat; roku 1987 se podílel na vzniku samizdatových *Lidových novin* a zůstal jejich častým přispěvatelem i členem redakční rady. A my jsme se, kromě zaměstnání, normalizaci doslova „prozvonili“ jako dobrovolní zvoníci pana Františka kardinála Tomáška ve svatovítské katedrále.⁵ Tam s námi také zvonila tehdy ještě studentka medicíny, spolužačka mého bratra, Renáta Ludvíková a tehdy jsem poznal i dr. **Emila Ludvíka**, hudebníka a tajemníka společnosti pro lidská práva (jejímž členem

⁴ GRUNTORÁD, Jiří. Samizdat: Za svobodu a demokracii I., Odpor proti komunistické moci, s. 145–155.

⁵ Nezapomenutelný byl „Zvonický liturgický rok 1973“ s panem Štěpánem kardinálem Trochou (následující rok se stal obětí normalizace, podobně jako v roce 1972 budějovický biskup Josef Hlouch) v arcibiskupském křesle svatovítské katedrály, od sv. Vojtěcha (23. 4.) do sv. Václava (28. 9.) v rámci oslav tisícího výročí založení pražského biskupství.

byl v roce 1968 i František Tomášek), který se již v té době s Václavem Havlem několikrát sešel. On měl v hlavě novou Masarykovu společnost (později MDH) a my Masarykovu akademii práce (MAP). Po srpnu 1968 však byla obnova nereálná. Krom dalších iniciativ se však objevila koncem roku 1976 rovněž s Václavem Havlem spojená **Charta 77**.

V polovině sedmdesátých let proběhly v socialistickém Československu také soudní politické procesy s některými hudebníky (a proto také Chartu 77 bez váhání podepsal hudebník Emil Ludvík a Jaromír Hořec, textař písní Leopolda Korbaře), během nichž se ozvala skupina intelektuálů a perzekuce undergroundu se tak stala bezprostřední příčinou vzniku Charty 77. V té době proběhla také Helsinská konference, na níž se USA, Kanada a evropské státy zavázaly plnit mezinárodní dohody o lidských a občanských právech. A právě tyto požadavky se staly jedním z prostředků boje západních demokracií proti sovětskému totalitarismu.

Prvními signatáři Charty 77 byli krom bývalých komunistů liberální demokraté, jejichž představitelem byl Václav Havel i členové undergroundu. Do listopadu 1989 měla téměř 2000 podpisů (první vlna od Vánoc 1976 do 1. ledna 1977 měla 243 podpisů). Většina z těchto občanů přišla o zaměstnání, možnost vzdělávání či dalšího postupu a postihováni byli i jejich příbuzní či známí. Další museli odejít do exilu. **Václav Havel** byl uvězněn. K podpisujícím se nepřipojili lidé mající strach ze ztráty zaměstnání (*měl jsem odevzdanou kandidátskou disertační práci a dvouletého syna*) – pozn. autora) a také lidé, u nichž trvala vnitřní averze k exkomunistům, z nichž mnozí se již po svých děsivých (vždyť i jeden z prvních mluvčích Charty, prof. **Jan Patočka**, filosof, jehož jsem znal od dětských let, zaplatil zakrátko, 13. března 1977, svoji odvalu životem) zkušenostech s komunizmem nechtěli angažovat, avšak jak uvedl Václav Malý,⁶ neměla Charta v křesťanských kruzích ohlas (my jako svatovítské zvonice jsme o ní dobře věděli od samého počátku a její prohlášení mezi známými i šířili); situace se změnila až poté, co se podařilo přesvědčit Františka kardinála Tomáška. Evangelíci se zase domnívali, že aktivita ohrožuje i to málo, co církev ještě může dělat (rozhovor s M. Rejchrtem).⁷

Charta 77, jak ji charakterizoval jeden z prvních mluvčích Václav Havel, představovala rozsáhlé názorové spektrum: od hudebního undergroundu, přes komunisty až k trockistům, od spisovatelů až po katolíky a evangelíky. Hlavním autorem textu „Prohlášení“ byl právě Václav Havel, části o charakteru Charty jako neformální občanské iniciativy formuloval Zdeněk Mlynář a název vymyslel Pavel Kohout. Ten rovněž definoval Chartu jako široké hnutí, k němuž se mohou volně připojovat noví členové (nelze ji chápat jako výbor

⁶ DRDA, Adam. „Ti, kdo nepodepsali“: Revolver Revue č. 33, s. 217.

⁷ DRDA, Adam. tamtéž, s. 218.

pro lidská práva) a připojil se také filosof **Ladislav Hejdránek**, jenž přišel na myšlenku zaštitit hnutí helsinskými dohodami o lidských právech (viz Dálkový výslech).⁸ V úvodu „Prohlášení“ (z 1. ledna 1977, viz Dokumentace, Vilém Prečan)⁹ se autoři odvolali na „Mezinárodní smlouvu o občanských a lidských právech“ (viz dr. Emil Ludvík, tajemník Společnosti pro lidská práva z roku 1968) a „Mezinárodní dohodu o hospodářských, sociálních a kulturních právech“. Tyto dohody vstoupily v ČSSR v platnost právě roku 1976, ale platily jen teoreticky („na papíře“) a v praxi byly stále porušovány. Odpovědnost, dle „Prohlášení“, padala především na vládu, ale spoluodpovědnost měl i každý občan. A tento pocit a víra ve smysl občanské angažovanosti vedl k vytvoření hnutí, které by spojilo lidi různého přesvědčení, víry a profesí. Charta jednoznačně prohlásila, že není organizací a „neusiluje o politické a společenské reformy, ale chce formou konstruktivního dialogu s politickou a státní mocí upozorňovat na konkrétní porušování občanských práv a předkládat různé obecnější návrhy směřujících k jejich prohloubení a působit jako prostředník v případných konfliktních situacích“.¹⁰ Charta vymezila prostředky k dosažení cíle i metody, jak jej dosáhnout. Mluvčí Jan Patočka zdůraznil její význam mravní v tom, že řekla pravdu o normalizačním husákovském režimu v době, kdy společnost po počátečním odporu proti sovětským okupantům již mlčela a smířila se s ním. Ti, kdož měli za vzor TGM se s husákovským režimem smířit nemohli. Masaryk rovněž chtěl žít v pravdě a to i Charta 77 nabízel. Z tohoto pohledu je významná stať Václava Havla „Moc bezmocných“, rozhodným způsobem ovlivňující další disidentské hnutí. Havel tam situaci husákovském normalizačním režimu charakterizoval primárně jako morální krizi individua. Lidé se navenek přizpůsobili životu v „reálném socialismu“ a důsledkem byla lhostejnost, ztráta víry v budoucnost, ve zlepšení věcí veřejných (O lidskou identitu s. 55–133).¹¹ Podstatu viděl v oblasti existenciální; v rozporu mezi „reálnou realitou“ a realitou, kterou husákovský režim vytvářel, a občan se denně přesvědčoval, že nemá nejmenší vliv na rozhodování v obecných záležitostech. Režim sic nevyžadoval, aby jeho ideologii věřili, ale chtěl, aby se k ní veřejně hlásili. To Václav Havel nazýval životem ve lži a jako alternativu nabízel „život v pravdě“, kdy se člověk vzbouří proti své manipulaci. Těžko řešitelné dilema: „žít ve lži“ a podílet se na „výdobytcích

⁸ HAVEL, Václav. „Dálkový výslech“. Rozhovor s Karlem Hvizďalou. Rozmluvy 1986.

⁹ Prohlášení viz Charta 77. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace. Uspořádal Vilém Prečan. Čs. středisko nezávislé literatury, Scheinfeld-Schwarzenberg a Archa Bratislava 1990, s. 9–13.

¹⁰ OTÁHAL, Milan. K některým otázkám dějin tzv. normalizace v českých zemích, in **Za svobodu a demokracii I**, Odpor proti komunistické moci, ISBN 80-7184-794-1, uspořádali **Jaroslav Cuhra a Václav Veber**, editor Pavel Klener, prorektor UK, Praha 1999, s. 124, 333 str.

¹¹ HAVEL, Václav. O počátcích Charty 77: O lidskou identitu, s. 55.

socialismu“, nebo „v pravdě“ a ohrozit existenci svou i své rodiny; to však dokázala jen malá skupina disidentů. Obnovení identity člověka jako základní problém té doby viděl Václav Havel v existenciální, nikoliv politické revoluci a s jeho koncepcí je spojována tzv. nepolitická politika (pojem, který můžeme pozorovat i u T. G. Masaryka). Politiku totiž chápal jako nástroj k prosazování pravdy, nikoliv jako boj o moc. Proto jsme též chtěli, aby nové Masarykovo demokratické hnutí bylo nepolitické, přestože dr. Emil Ludvík v prvních „polistopadových“ volbách, jako jeho první předseda, za MDH kandidoval. „Zběsilá“ reakce státní moci na Chartu 77 nás překvapila. A později i na homilii Františka kardinála Tomáška na Velehradě v roce 1985, po níž byla uzavřena („pro generální rekonstrukci“) svatovítská katedrála na Pražském hradě, utichly svatovítské zvony (Zikmund, Václav, Jan Křtitel), zmizelo arcibiskupské křeslo i jméno prezidenta Masaryka z mensy Bílkova oltáře. Kardinál podpořil nejen Chartu, ale i petici za náboženskou svobodu, organizovanou Augustinem Navrátilem (ta získala přes šest set tisíc podpisů).

Podle Milana Otáhal¹² byl Václav Havel spíše kazatelem a napravovatelem; neuvědomil si, že nutnou podmínkou služby obci, v níž spatřoval podstatu politiky, je moc. V roce 1988 se **Václav Havel** stal členem Českého helsinského výboru, který sledoval dodržování lidských práv, a 10. prosince 1988 vystoupil na první **oficiálně povolené manifestaci opozičních seskupení** v období normalizace, která se u příležitosti Mezinárodního dne lidských práv konala na pražském Škroupově náměstí. Avšak v lednu 1989 nastal „**Palachův týden**“. Měli jsme s manželkou předplacené abonentní koncerty a jeden nedělní dopolední jsme v Nuslích (Varhanní matiné v tehdejší Paláci kultury) navštívili. Po obědě v nuselském hotelu Union jsme chtěli jako každoročně položit u kašny na Václavském náměstí kytičku Janu Palachovi. A již to nešlo. Protestující shromáždění disidenti a příznivci Charty 77 byli rozháněni i zatýkáni. Tehdy tam byl opět zatčen i Václav Havel. V pondělí 16. ledna 1989, opět jsme měli vojenskou zdokonalovací přípravu (tentokrát jako „záložáci inženýři“ po absolvování jednorocní tehdy povinné vojny v Žatci a Rakovníku a sérii několika cvičení na mimopražských letištích, tehdy v „Palachově týdnu“ na letišti ve Kbelích a v Konviktu), tak jsme po jejím skončení spěchali na Václavské náměstí „nechat se pokropit rozháněči demonstrace za svobodu“; setkal jsem se tam i s kamarádem pozdějším polistopadovým rektorem ČVUT v Praze profesorem Stanislavem Hanzlem a jak jsme výše uvedli, na počátku série demonstrací během Palachova týdne byl Václav Havel zatčen přímo na Václavském náměstí v Praze a v únoru odsouzen k devíti měsícům vězení. Demonstrace trvaly již od neděle 15. ledna 1989 až do pátku a kromě středy,

¹² OTÁHAL, Milan. O nepolitické politice, Příspěvek k dějinám českého politického myšlení, Praha 2000, s. 126 in: Za svobodu a demokracii I. cd.

kdy bylo mírové zasedání v Helsinkách (ztemnělé Václavské náměstí zaplněné tisíci pokojných demonstrantů působilo impozantně – nebylo rozsvíceno veřejné osvětlení, aby nebylo možné natáčet), byly nevybíravým způsobem rozháněny za použití vodních děl stovkami policistů a milicionářů. Po odvolání byl Václavovi Havlovi, v době tzv. přestavby, jeho trest snížen na osm měsíců a podmíněně propuštěn byl Václav Havel již v květnu 1989. V červnu 1989 stál u zrodu petice **Několik vět**. Propuštění politických vězňů a odsouzení zámků bezpečnosti v „Palachově týdnu“ byly hlavními požadavky této veřejné „Iniciativy kulturních pracovníků“. A také zahájení dialogu moci se společností. V září se stal Václav Havel opět mluvčím Charty 77 za uvězněného Alexandra Vondru. Naposledy zatčen byl v říjnu 1989 u příležitosti oslav výročí vzniku republiky, brzy nato však byl propuštěn na svobodu.

V pátek 17. listopadu 1989 začala rozeznáním studentské demonstrace tzv. sametová revoluce (studenti byli surově zbiti na Národní třídě), která vedla ke konci čtyřicetileté vlády komunistického režimu v Československu. Václav Havel dlel v té době v Liberci, já s manželkou jsme byli blízko místa dění, na abonentním večerním koncertě ve Smetanově síni Obecního domu. Viděli jsme obrněné transportéry a auta policie seřazené Na Příkopě a v Hybernské ulici až k Masarykovu nádraží. Po koncertě k nim přicházeli „esenbáci“ s pendrekami, již po akci, když na Národní třídě splnili svůj úkol. Václav Havel se 19. listopadu zúčastnil založení Občanského fóra (OF) v Praze, protitotalitního hnutí sdružujícího reformní a demokratické síly české části federace, a od počátku patřil k jeho nejvlivnějším představitelům. V pondělí se konala velká demonstrace na Václavském náměstí, již jsme se účastnili, poté co jsme na fakultě podepsali „Prohlášení OF“. **Václav Havel**, jenž připravoval prohlášení, se této demonstrace neúčastnil a protestující proti zásahu na Národní třídě mluvili od pomníku sv. Václava. V úterý 21. listopadu 1989 pak z balkónu paláce Melantrich, sídla nakladatelství, poprvé promluvil jménem OF k demonstrantům shromážděným na zcela zaplněném Václavském náměstí v Praze. Projevy Václava Havla z tohoto místa pokračovaly až do pátku, kdy Marta Kubišová zazpívala „Modlitbu pro Martu“ a Svatováclavský chorál. V pátek chyběl na balkoně Melantrichu pozdější biskup Václav Malý, který vystoupení většinou moderoval. Statisícovému shromáždění (odhadem 300 000 osob), obávajícím se o jeho osud, vysvětlil Václav Havel jeho nepřítomnost lapidárně: „Nebojte se, Václav připravuje revoluci; sametovou“. O necelý týden později již komunistický režim pod stálým tlakem masových demonstrací zeslábl natolik, že tyto demonstrace a Havlovy projevy na nich mohla přenášet do celé země a celého světa i Československá televize. Sobotní milionová demonstrace 25. listopadu 1989, kdy teploměr ukazoval –15 stupňů Celsia na Letné po generální stávce (stávkovalo se v sobotu dopoledne „v práci“ na fakultě

v Dejvicích a potom se šlo na Letnou), byla televizí přenášena v plném rozsahu, včetně modlitby „Otče náš“, k níž vyzval přítomné Václav Malý; po ní se dr. Emil Ludvík sešel s Václavem Havlem s úmyslem založit **Masarykovo demokratické hnutí** jako občanské sdružení. Předložil mu návrh deklarace, s níž Václav Havel souhlasil a který později podepsal spolu s dr. Ludvíkem a Alexandrem Dubčekem. Dr. Ludvík vystoupil v ČT a oznámil založení Masarykova demokratického hnutí se sídlem v Klubu školství, Na Příkopě 10. Sekretariát MDH sídlil tehdy v prvním poschodí paláce ST, vedle tehdejšího kinosálu, o dva roky později se stěhoval o patro výš, nad dlouhé dřevěné schody. Počátkem prosince 1989 následovalo **televizní vystoupení dr. Emila Ludvíka**, v němž oznámil založení MDH a specifikoval jeho cíle jako nadstraničského nepolitického sdružení. Vyzval k přihlášení zájemců o Masaryka, což jsem písemně ihned provedl. Stal jsem se tak členem Masarykova demokratického hnutí, ještě před jeho oficiálním založením (registrací). Tehdy jsme se sešli nad textem deklarace (o níž si povíme v příštím pokračování).

Když padla i nová komunistická vláda Ladislava Adamce a prezident Husák přislíbil abdikaci, bylo nutno podobně jako v roce 1968 hledat nového prezidenta republiky. Kromě Václava Havla připadal pro OF v úvahu ještě Alexander Dubček. A bylo to 8. prosince, kdy se vedení OF definitivně shodlo na Havlově kandidatuře. Pro Václava Havla jako kandidáta OF se vyslovilo 37 členů rozšířeného krizového štábu, šest se zdrželo hlasování. Dubčekovi se dostalo podpory jako budoucímu předsedovi Federálního shromáždění; k jeho následnému zvolení do této funkce bylo ovšem z formálních důvodů nutné prosadit jeho kooptaci jako poslance. **Kandidatura Václava Havla na prezidenta republiky** byla oznámena veřejnosti 10. prosince 1989. Poté OF zahájilo mohutnou celostátní volební kampaň pod heslem „Havel na Hrad“. Kombinací všelidového nátlaku a vyjednávání v poslaneckých kruzích, v němž se osvědčil zejména Marián Čalfa, se podařilo přesvědčit i komunistické poslance k volbě jejich nedávného úhlavního nepřítele. Tak byl Václav Havel 29. prosince 1989 ve Vladislavském sále Pražského hradu jednomyslně zvolen prezidentem „Československé socialistické republiky“, což byl stále ještě oficiální název našeho státu. Opět bylo chladno, když pan prezident pronesl pozdrav z balkonu III. nádvoří Hradu, v nastalém nadšení nám to však nevadilo, ani v dlouhé frontě na podpisy do pamětní knihy. Na volbu navázalo slavnostní *Te Deum Laudamus* ve svatovítské katedrále vedené kardinálem Tomáškem, což jsme jako někdejší dobrovolní svatovítská zvoníci kvitovali s potěšením. Po 41 letech tak opět na Hradě zasedl nekomunistický prezident. Tímto **symbolickým vítězstvím dosavadní opozice** zároveň skončilo období velkých demonstrací, byly odvolány stávky a stávkové pohotovosti a společnost se začala vracet do „normálního“ stavu. **Návraty k Masarykovi** počátkem devadesátých let

měly svou pragmatickou i ideální podobu (viz Ivan Šedivý). V prvním případě se tvůrcům nového režimu mohla „masarykovská tradice hodit“ jako jedna z alternativ v poněkud tápavých pokusech o formulování a upevnění nové československé, později české státnosti. Ve svém známém televizním projevu z 16. prosince 1989, ještě před prezidentskou volbou, hovořil Václav Havel o tom, že *definitivní* prezident, jenž vzejde až z nově zvoleného Federálního shromáždění a jenž usedne do **Masarykova křesla**, by měl být svou *důstojností, duchovním obzorem a lidskostí práv postavení, které dal prezidentskému úřadu náš první prezident T. G. Masaryk*. Státotvorná a současně mýtotočková povaha Havlova jazyka je patrná především v místě, kde zmínkou o Masarykově křesle vytváří jakousi aluzi na starý přemyslovský knížecí stolec (dle Ivana Šedivého). Termín zopakovaný novým prezidentem v jeho novoročním projevu měl však pro nás význam vyšší, navazující na větu z plakátu OF, že „**Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí**“ evokující Masarykovo zakončení „Světové revoluce“ (**Ježíš, ne Caesar, toť smysl našich dějin**). A také prosté Masarykovo „Pravda vítězí“ či Husovo: „Pravda Páně na věky vítězí, i když na čas poražena bývá“.

Pouňorový exil, který dosud působil, podobně jako Václav Havel, v Masarykovi viděl především symbol demokratických hodnot a politického řádu první republiky. To bylo přirozené dáno i personální kontinuitou exilové generace s meziválečnou demokracií. Tito lidé s sebou nesli politickou kulturu předválečného období a v MDH se objevili (dr. Ludvík, dr. Sum, dr. Škarvan, V. Škutina, Jarmila Novotná, Rudolf Firkušný aj.). Byla jejich přirozeným prostředím proto, že v ní vyrůstali, ale zejména proto, že ji sami pomáhali formovat. Taková byla rovněž zakladatelská garnitura československého vysílání *Rádia Svobodná Evropa*, vedeného Ferdinandem Peroutkou a **Pavlem Tigridem, který nám jako ministr kultury zaštilil naši druhou velkou výstavu** (T. G. Masaryk-člověk a umění). Jak ovšem upozorňuje Prokop Tomek, tradiční účastník podvečerů Masarykova demokratického hnutí v Divadle Kolowrat, i zde nastala **od konce šedesátých let generační obměna** a novou generaci již k Masarykovi ani zdaleka nepoutal tak intenzivní a mnohovrstevnatý vztah. Rozpory přitom nevyvěraly jen z konfrontace mezi pouňorovým a posrpnovým exilem. Svět se měnil a konec šedesátých let přinášel nové pohledy na společnost v globálním měřítku. (viz Ivan Šedivý, *Rada svobodného Československa*).¹³ Poměrně bezproblémově proběhlo obnovování „masarykovské“

¹³ Také na stránkách exilového časopisu *Svědectví* byl Masaryk často připomínán. Byl představován střídavě, kriticky. „*Zůstane z Masaryka něco, když bedlivým zkoumáním zjistíme, že nebyl ani geniální historik, ani nadčasový filozof a myslitel a že i jako politik se mýlil?*“, tak se ptal **Václav Černý**, jehož žák dr. Zdeněk Koňák byl též aktivním členem předsednictva MDH, a rozhodně odpověděl: **Ano! Masaryk byl naprosto exemplární osobnost mravní**. To potvrdil i

kontinuity po formální, vnějšíkové a institucionální stránce. Již **4. ledna 1990 pověřil prezident Václav Havel historika Karla Kučeru**, jednoho z členů odborné komise pro studium české a československé státnosti při Kanceláři prezidenta republiky ČSSR, aby vybudoval (obnovil) Ústav T. G. Masaryka. Po předčasném Kučerově skonu byl ředitelem Ústavu jmenován 9. března 1990 známý masarykovský badatel Jaroslav Opat (mimočodem „spolužák“ mého otce, který si mého otce na jedné současně besedě se mnou dokonce v odstupu času spletl – diskutovali jsme o „Masarykově holubníku“ – laskavý čtenář necht’ promine moji osobní vzpomínku z devadesátého roku), předsedou kuratoria ústavu (správní rady Ústavu T. G. Masaryka) se 16. března 1990 stal filozof Josef Zumr (viz Ivan Šedivý). A bylo nakročeno k vybudování Musea TGM (k tomu vznikla ihned v Lánech Nadace, rozesílající též krásné členské listy s Masarykovým portrétem)¹⁴ v Lánech a „zvelebení“ lánského zámku i Pražského hradu. **A s Václavem Havlem jsme vykročili do Evropy i do světa.** Tož nebojte se. Dokud bude žít Masaryk a Havel, dokud budou živé jejich myšlenky, nikdo si na nás netroufne!

VRATISLAV PRECLÍK

Literatura:

MASARYK, Tomáš Garrigue: *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918.*, Čin Praha 1925, 1930, 1936, 1938.

CUHRA, Jaroslav a VEBER, Václav: *Za svobodu a demokracii I., Odpor proti komunistické moci*, ISBN 80-7184-794-1, uspořádali Jaroslav Cuhra a Václav Veber, editor Pavel Klener, prorektor UK, Praha 1999, 333 str.

JIROUS, Ivan Martin: *Pravdivý příběh Plastic People of the Universe. Studentské listy 1991.*

HAVEL, Václav: *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979*, K vydání připravili V. Prečan a A. Tomský, Rozmluvy 1990.

HAVEL, Václav: *Eduard: hra o jednom dějství.*, 1966. Diplomová práce. Akademie múzických umění v Praze, Divadelní fakulta.

KRIŠEOVÁ, Eda: *Václav Havel: životopis. 1. vyd. v ČSFR.* Brno: Atlantis, 1991, 175 str., ISBN 80-7108-024-1.

další člen předsednictva MDH dr. Zdeněk Mahler ve své knížce „**Ano Masaryk**“, i jako obhájce TGM v ČT.

¹⁴ Na osobnost T. G. Masaryka se již od roku 1922 soustředí také expoziční činnost Masarykova muzea v Hodoníně, obnoveného v původním obsahovém zaměření v roce 1990, kde se pořádají pravidelná vědecká kolokvia věnovaná Masarykovi. Po roce 1989 obnovila svoji činnost též Masarykova společnost, původně založená v roce 1946, snažící se *zpřítomňovat ideový odkaz T. G. Masaryka*. Společnost ustavila své pobočky v řadě měst republiky. Podobně se ještě v listopadu 1989 začalo utvářet **Masarykovo demokratické hnutí**, jehož vznik zaštitil i **Václav Havel** a Alexander Dubček. [viz Ivan Šedivý. *Masarykovo křeslo*].

KALABA, Jan. *Zpráva z českého hudebního podzemí: Svědectví č. 62*, s. 571–586.
PEKAŘ, Josef. *Masarykova česká filosofie*. Praha: Historický klub, 1927
PREČAN, Vilém. *Chronologický přehled hlavních údajů o životě, literárním díle, kulturní a společenské aktivitě Václava Havla (od 4. března 1983 do srpna 1989)*, vaclavhavel.cz. Dostupné online.
ŠEDIVÝ, Ivan. *Masarykovo křeslo, Návraty k Masarykovskému ideálu po roce 1989: Dějiny a současnost*, 2022/7.
ŽANTOVSKÝ, Michael. *Havel. 1. vyd. Praha: Argo, 2014. 564 str., ISBN 978-80-257-1213-9*.
PRECLÍK, Vratislav. *Masaryk a legie, 1. vydání, vázaná kniha, 219 str. Vydalo nakladatelství Paris ve spolupráci s Masarykovým demokratickým hnutím, 2019, ISBN 978-80-87173-47-3*.

Tomáš G. Masaryk a lidové přednášky českých vysokých škol pražských

Na sklonku 19. století se myšlenka univerzitní extenze (lidových přednášek vysokých škol) šířila Evropou. Na pražské univerzitě byla uváděna do života profesory Tomášem G. Masarykem, Františkem Drtinou a Otakarem Hostinským. Periodikem, jež jí v české společnosti pomáhalo vejít do obecnějšího povědomí, byla revue *Naše doba*. V českém univerzitním prostředí dostala myšlenka univerzitní extenze své první větší slovo již roku 1894. Tehdy filosof a pedagog F. Drtina referoval v prvním ročníku *Naší doby* o extenzích na anglických univerzitách. Vyzval instituce českého vědeckého života, především univerzitu a ČAVU, aby extenzní činnost realizovaly. Univerzita mu tím vedle vědeckého a výukového úkolu měla plnit i národní osvětové poslání.¹ Roku 1897 doporučil Masaryk v *Naší době* extenzní univerzitní činnosti využít i pro vzdělání dělníků, a to ve spolupráci s Dělnickou akademií.²

V plnosti začal být program univerzitních extenzí realizován od roku 1898, kdy byly vídeňským ministerstvem kultu a vyučování schváleny stanovy Výboru universitního pro pořádání lidových přednášek, vypracované O. Hostinským, s roční subvencí 6000 K. Přednáškové kurzy byly zahájeny 15. dubna 1899 přednáškou prof. Masaryka.

Plán přednášek organizoval jedenáctičlenný výbor, který zahájil činnost ve školním roce 1898–99. Jeho předsedou se stal tehdejší rektor univerzity prof.

¹ DRTINA, František. Školství v cizině. *Naše doba*, roč. 1, 1894, s. 243–246; Vedle soustavných cyklů přednášek. *Naše doba*, roč. 1, 1894, s. 475–476.

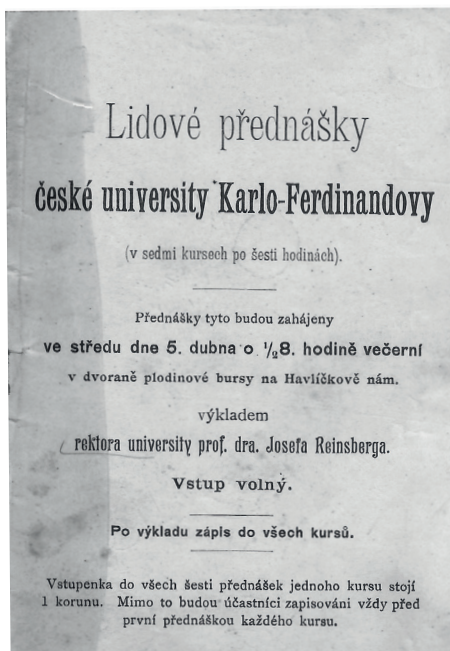
² MASARYK, Tomáš G. Dělnická akademie. *Naše doba*, roč. 4, 1897, s. 143.

Josef Reinsberg, místopředsedou prof. Hostinský. Akademický senát univerzity volil předsedu, místopředsedu a další čtyři členy komise, dva členy komise vyslal profesorský sbor filosofické fakulty, po jednom profesorské sbory fakult teologické, právnické a lékařské.¹

Extenzní (lidová) přednášková činnost měla popularizovat výsledky vědecké práce profesorů a docentů pražské české univerzity. Přednášky byly konány vždy večer, jednotlivě i v cyklech a jejich přehledy byly tištěny.² V roce 1900 byla přednášková činnost rozšířena i mimo Prahu, roku 1905 se k ní připojily profesorské sbory českých technik v Praze a Brně.³

Na Masarykovo přání F. Drtina působil ve výboru univerzitních extenzí a stal se jejich hlavním organizátorem.⁴ Věnoval jim část hesla *Universita* a heslo *Universitní extenze* v tehdy vlivném Ottově slovníku naučném. Roku 1902 i studii.⁵

Masarykovy i své reformní pedagogické názory Drtina promítl do osvětového a školského programu české strany lidové-pokrokové (realistické), přijatého na jejím ustavujícím sjezdu roku 1900.⁶

¹ JÚZL, Miloš. *Otakar Hostinský*, Praha: Melantrich, 1980, s. 239.

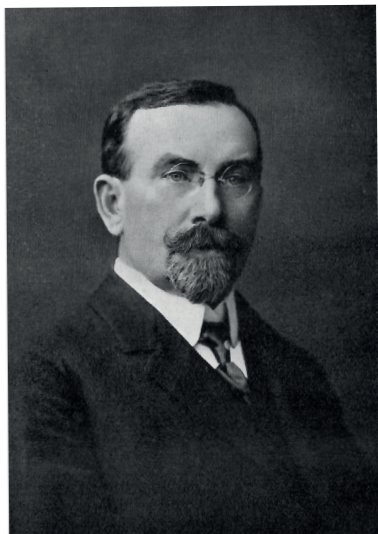
² KÁDNER, Otakar. Školství v Republice československé. In: *Československá vlastivěda. Díl X. Osvěta*, Praha: Sfinx, 1931, s. 206.

³ (Dna), *Universitní extenze*, In: *Ottův slovník naučný*. 26. díl, Praha: J. Otto, 1907, s. 196–199; KRATOCHVÍL, Ladislav. František Drtina, Praha: Česká grafická unie, 1941, s. 70; VYSLOUŽIL, Jiří. Otakar Hostinský, základní obrys života a díla. In: *Pocta Otakaru Hostinskému*, Brno: Česká hudební společnost, 1982, s. 38–39.

⁴ WEINGART, Miloš. *František Drtina a vysokoškolská extenze*. In: *Sborník vzpomínek a prací vydaný ku počtě univ. prof. dra. Františka Drtiny*, Praha: J. Otto, 1921, s. 57–62; PEŠKOVÁ, Jaroslava. *František Drtina (1861–1925)*, Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1991, s. 12.

⁵ (Dna), *Universita*, In: *Ottův slovník naučný*. 26. díl, Praha: J. Otto, 1907, s. 188–196; (Dna), *Universitní extenze*, In: *Ottův slovník naučný*. 26. díl, Praha: J. Otto, 1907, s. 196–199; DRTINA, František. *Lidové přednášky universitní*, Praha: Almanach Slavie, 1902.

⁶ KEJZAR, Jaroslav. Česká strana pokroková (realistická), učitelstvo a Zdeněk Nejedlý. In:

František Drtina

Vlastimil Kybal

V napojení na Masaryka a Drtinu se sekretářské práci ve Výboru pro lidové přednášky řadu let věnoval mladý historik Vlastimil Kybal. Jeho důkladná publikace *Lidové přednášky českých vysokých škol pražských v prvním desetiletí 1899–1909* nás i dnes orientuje v tématech přednášek konaných v Praze a na venkově, seznamuje s jejich přednášejícími i počty účastníků.⁷ Kybal se roku 1908 v Paříži zúčastnil 2. mezinárodního sjezdu pro lidovou výchovu a přednášel zde o české univerzitní extenzi. Přednáška byla vydána ve sborníku konference.⁸ Roku 1910 se účastnil i důležitého kongresu lidovýchovy v Bruselu.⁹

V době první světové války byla extenzní přednášková činnost spojena i s velkým Husovým jubileem roku 1915.¹⁰ Na její organizaci se podíleli prof. Drtina i V. Kybal. Masaryk pobýval v této době již ve válečném exilu. Druhý

Zdeněk Nejedlý doba – život – dílo, Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, 1975, s. 176.

⁷ KYBAL, Vlastimil. *Lidové přednášky českých vysokých škol pražských v prvním desetiletí 1899–1909*, Praha: *Výbor pro lidové přednášky čs. vys. škol pražských*, 1910, s. 26.

⁸ *Paměti Vlastimila Kybala I.*, Brno: L. Marek, 2012, s. 152; KYBAL, Vlastimil. *Deník z 1.–3. října 1908*; KYBAL, Vlastimil. *L'Extension universitaire tchèque pendant les années 1900-1908. Revue internationale de l'Enseignement*, roč. 56, Paris: Société de l'Enseignement Supérieur, 1908, s. 201–206.

⁹ *Paměti Vlastimila Kybala I.*, Brno: L. Marek, 2012, s. 177–178.

¹⁰ PAULOVÁ, Milada. *Dějiny Maffie. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914 – 1918*, Praha: Československá grafická unie, 1937, s. 532–542.

rok válečného konfliktu byl pro mnohé Čechy spojen s nebezpečím jakéhosi opakování Bílé hory po vítězství Němců nad Slovy. Řada iniciativ české univerzity, spolků, kulturních institucí a politických stran v něm musela proběhnout skromněji, oproti předválečným plánům. Hus byl během války vnímán v české společnosti jako osobnost, jež zahynula především pro obranu národních a až druhotně věroučných zájmů. Toto vědomí patřilo k válečné situaci národa. Pražská česká univerzita přinesla do extenzního úsilí v jubilejním roce posluchačům řadu přednášek, spojených se jménem svého významného rektora. Mezi nimi zmiňme šestipřednáškový cyklus historika prof. Václava Novotného *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. stol.* Ten vyšel téhož roku v nakladatelství Jana Otta.¹¹ Po něm následoval cyklus šesti přednášek *Život M. Jana Husa V. Kybala*.¹²

28. říjen 1918 pak extenzní (lidovou) přednáškovou činnost české univerzity převedl do nové situace. Ta byla dále spojena se životem nového státu, jehož prvním prezidentem se stal T. G. Masaryk.

JAROSLAV HRDLIČKA

T. G. MASARYK VE STŘEDNÍM POLABÍ

Devadesátá léta devatenáctého století

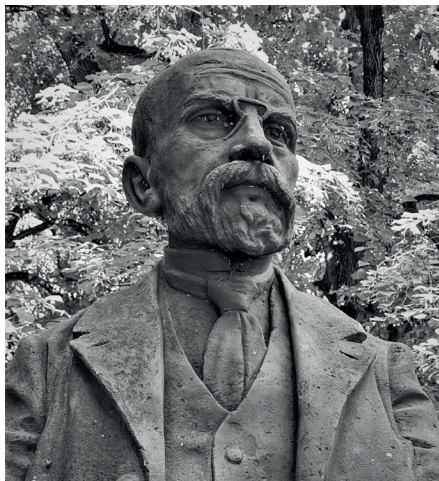
Střední Polabí a česká otázka

Střední Polabí na Kolínsku a Nymbursku náleželo na konci 19. a počátku 20. století k častým dějištím Masarykových regionálních přednášek. Vystoupení na různých místech českých zemí, jež se v posledním desetiletí 19. století stala pravidelným koloritem Masarykova života, započal Masaryk ostatně v prosinci roku 1890 právě v Kolíně. Ve středním Polabí, kraji, který se od vydání tolerančního patentu roku 1781 vyznačoval ve srovnání s většinou jiných českých oblastí nezanedbatelným podílem evangelického obyvatelstva, mělo Masarykovo myšlení silné zázemí. Kolínsko pokládali Masarykovi realisté za

¹¹ NOVOTNÝ, Václav. *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. stol.*, Praha: J. Otto, 1915, s. 267, 271.

¹² Příprava k šestému červenci 1915. *Naše doba*, roč. 22, 1915, s. 276; Univerzitní extenze a jubileum Husovo (anonym). *Národní politika*, roč. 33, č. 185, 1915, s. 5.

velmi perspektivní oblast pro své působení. Na podzim roku 1901, před zemskými volbami, doporučila tato masarykovská strana (vzniklá předchozího roku) prostřednictvím deníku *Čas* svým příznivcům kandidáty ve třech obvodech (ve všech případech v kurií venkovských obcí).¹ Na prvním místě byl přitom jmenován právě obvod Kolín – Kouřim – Uhlířské Janovice. Vedle něj potom ještě okrsek Říčany – Jílové (kde kandidoval šéfredaktor *Času* Jan Herben) a jihočeský obvod Jindřichův Hradec – Bystřice – Lomnice nad Lužnicí.² Realisté nalézali totiž na počátku 20. století podporu především ve třech specifických a početně nevelkých sociálních skupinách. První z nich představovali přesvědčení (zpravidla intelektuálně založení) příznivci Masarykových idejí a názorů. Druhou tvořilo židovské obyvatelstvo, jež tehdy oceňovalo Masarykovo odvážné vystoupení v rámci hilsneriády. A konečně třetí, v absolutním vyjádření nejpočetnější skupina, byla ztělesňována českými evangelíky, tvořícími v období před první světovou válkou v měřítku českých zemí asi 3 % obyvatelstva.³

Obr. 1: Památník T. G. Masaryka v Kouřimi, odhalený roku 1930 u příležitosti Masarykova osmdesátého životního jubilea (foto archiv autora)

¹ Kuriální systém přidával k členění na volební okresy ještě sociálně-ekonomický prvek, kdy každá z kurií (z nichž jednou byly venkovské obce) měla svého poslance a váha hlasů tak nebyla rovná. Kurie se ve volbách do vídeňské Říšské rady uplatňovaly do roku 1907 a ve volbách do zemských sněmů až do roku 1918.

² Polák, S.: *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou*, IV. Praha 2005, s. 455–456 na zákl. *Čas*, XV, 1901, č. 270, 1. 10., s. 1; č. 272, 3. 10., s. 1.

³ Chalupný, E.: *Vznik české strany pokrokové. Tábor 1911*, s. 3; Tobolka, Z.: *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby III/2*. Praha 1936, s. 290.

Administrativní uspořádání dobové reformované církve zřetelně ukazuje, že právě střední Polabí bylo výrazným geografickým těžištěm českého evangelictví. Reformovaná církev helvetského vyznání (mezi českojazyčným obyvatelstvem zřetelně dominující nad luteránstvím)⁴ se v 19. století na českém území dělila na dvě superintendentury, jednu pro Čechy a druhou pro Moravu. Superintenditura pro Čechy měla pak čtyři senioráty. Vedle pražského seniorátu se všechny tři zbývající nacházely ve středním Polabí a východních Čechách – jednalo se o senioráty poděbradský, čáslavský a chrudimský. Ke každému z těchto čtyř seniorátů náležel přitom řádově podobný počet věřících (16 000–20 000), přičemž jako početně nejsilnější se jevil východočeský chrudimský seniorát.⁵ Na Moravě se těžiště evangelictví nacházelo na Valašsku, na českomoravském pomezí v severních částech Vysočiny (s přesahem do východních Čech) a v některých dalších enklávách – k nim náležely i Klobouky u Brna, kde od konce roku 1870 až do roku 1881 bydleli Masarykovi rodiče a kam Masaryk pravidelně jezdil na prázdniny. Právě v Kloboukách se Masaryk seznámil a spřátelil s tamním evangelickým pastorem Ferdinandem Císařem (1850–1932) a rozhodl se pro konverzi od katolicismu k reformované církvi (1880). Specifický případ představovalo Slezsko (zvláště Těšínsko a Jablunkovsko), kde měly pobělohorské pokusy o rekatolizaci podstatně mírnější podobu než v Čechách a na Moravě. Byly zde tak početné evangelické komunity – slezské evangelictví však na rozdíl od jeho českého a moravského protějšku méně pramenilo z husitství a českého bratrství a bylo od počátku luteránské, což souviselo se skutečností, že vyznavači náleželi především k německojazyčné a polskojazyčné komunitě.⁶

Pro Masarykova vystoupení ve středním Polabí (probíhající před publikem s vysokým podílem evangeliků) bylo však příznačné, že se řečník evangelickým posluchačům nikterak nepodobízel. Vícekonfesní společnost označil

⁴ Mezi přijetím tolerančního patentu roku 1781 a rokem 1918, kdy vznikla sjednocená Česko-bratrská církev evangelická, se evangelici v českých zemích členili na dvě vyznání (helvetské, označované též jako reformovaná církev, a augšpurské, tedy vlastně luteránské). Celozemský podíl luterského vyznání v Čechách (44 %) navyšovalo zejména německojazyčné obyvatelstvo, zvláště na zcela luteránském Ašsku, na nějž se po třicetileté válce nevztahovala rekatolizace. Jak ale lapidárně poznamenal katolický církevní historik Jaroslav Kadlec, nebyl po přijetí tolerančního patentu rozdíl mezi helvetským a luterským vyznáním na českém území věroučný. Dávna tradice české reformace se v pobělohorské době ve venkovském prostředí ve své specificky české podobě dědila z generace na generaci ústním podáním. O tom, zda se po státním akceptování náboženské tolerance ta která obec přihlásila k helvétství či luterství (tedy dvěma jediným povoleným, původem zahraničním variantám protestantství), rozhodoval spíše fakt, odkud koncem 18. století přišel pastor. Srov. Kadlec, J.: *Přehled českých církevních dějin*, II. Praha 1991, s. 161.

⁵ *Ottův slovník naučný*, sv. VI., Praha 1893, s. 187, dostupné online <https://archive.org/details/ottvslovnknauni51ottogoo/page/188/mode/2up?view=theater>

⁶ Ke srovnání náboženské geografie v českých zemích před první světovou válkou a po ní srov. přehledně Kolářek, F.: *Zeměpis Československa*. Praha 1934, s. 163–169.

ve svém kolínském proslovu z roku 1895 za pozitivum pro národní vývoj. Vyslovil názor, že síla moderního Německa a jeho vědecké a kulturní pokroky souvisí právě s tím, že obyvatelstvo země je nábožensky pluralitní, z poloviny katolické a z poloviny protestantské (což pokládal za jev specifický pro německé dějiny).⁷ Poukazem na německé úspěchy narážel především na nejnovější období po německém sjednocení roku 1871, charakterizované tzv. druhou průmyslovou revolucí.⁸

Zároveň si byl ale Masaryk vědom situace v českých zemích, kde v pobělohorských časech proběhla takřka kompletní rekatolizace a na rozdíl od Německa zde v moderní době žila jen nepatrná menšina evangeliků. Zdůraznil tudíž, že reformaci a katolicismus, jež Němci mají geograficky a společensky „vedle sebe“, měli Češi historicky „po sobě“ (od katolicismu k reformaci a zpět). A právě toto dědictví představovalo podle jeho názoru důležitou součást národní identity, prvek, který nelze pojímat jen jako předmět historických sporů (reformace versus rekatolizace, dědici husitství versus katolíci), nýbrž především jako historickou zkušenost, jíž „lišíme se od národa německého a od národů všech“.⁹

Masarykovi příznivci v regionu a jejich role

Ve středním Polabí měl Masaryk silnou oporu v podobě místní inteligence, bez jejíhož přičinění by tamní proslovy a přednášky nebyly uskutečnitelné. Místní vzdělání příznivci masarykovského realismu na Masarykovo myšlení upozorňovali regionální publikum, připravovali tak jeho vystoupení a v nemalé míře tím usnadňovali přístup do tohoto kraje. Klíčovou roli sehráli dva evangeličtí duchovní. Prvním byl kolínský evangelický farář Čeněk Dušek (1843–1918), rodák ze Semtěše na východním Čáslavsku, kraje, kde

⁷ Srov. text této přednášky, Masaryk, T. G.: *K šestému červenci (Naše obrození a naše reformace)*. Naše doba, II, 1895, s. 1062–1063.

⁸ Jestliže byla zjednodušujícím synonymem první průmyslové revoluce (započaté koncem 18. století v Anglii) pára, potom ztělesňovaly technický leitmotiv této nové fáze industrializace elektrína, spalovací motor a masivní rozvoj chemie ve všech jejích podobách. Zeměpisně se hlavními tahouny druhé průmyslové revoluce staly právě sjednocené Německo a USA, ostatně další nábožensky pluralitní stát. Srovnání německého a amerického „závodu o modernitu“ se důkladně věnuje kniha Mauch, Ch. - Patel, K. K. (eds.): *Wettlauf um die Moderne. Die USA und Deutschland 1890 bis heute*. München 2008, do češtiny bohužel nepřeložená. To, že americké ohnisko ve 20. století jednoznačně převážilo, bylo způsobeno vyhraněným německým nacionalismem a následně zhoubným nacismem, jmenovitě dobovou německou neschopností uplatňovat měkkou sílu, jak na sklonku života Masaryk výstižně konstatoval. Viz především Rozhovor s prezidentem Masarykem [Le Petit Parisien, 29. 9. 1932]. In: Masaryk, T. G.: *Cesta demokracie IV*. Praha 1997, s. 306.

⁹ Masaryk, T. G.: *K šestému červenci (Naše obrození a naše reformace)*, s. 1066.

se úrodné Polabí přelévá ve svahy Železných hor, z obce při zvedajících se úbočích orientovaných ke slunnému jihozápadu, obklopené dnes ovocnými sady. Tento syn nejméně úspěšnějšího rolníka v obci a zároveň písmáka-samouka prošel řadou evangelických škol ve Slezsku a na Slovensku (Těšín, Levoča, Bratislava), kde byla před přijetím tolerančního patentu roku 1781 náboženská svoboda podstatně větší než v českých zemích a evangelické školství bylo tudíž i v 19. století ve srovnání s Čechami a Moravou podstatně rozvinutější.

Obr. 2: Semtěš, rodiště Čenka Duška (foto archiv autora)

Po dokončení středního vzdělání Dušek absolvoval evangelickou fakultu ve Vídni a studoval i v německém Erlangenu, švýcarské Basileji a skotském Edinburhu.¹⁰ Celý svůj následný život spojil s Kolínem, kde byl farářem od roku 1869, tedy od svých dvaceti šesti let. V evangelické církvi helvetského vyznání však sehrával důležitou úlohu rovněž v celonárodním měřítku. Od roku 1910 do své smrti roku 1918 zastával úřad superintendenta (tedy nejvyššího před-

¹⁰ Na základě státního nařízení museli uchazeči o post evangelických farářů z českých zemí absolvovat studium evangelické teologie ve Vídni (s možností kombinovat studium s jinými ústavami v zahraničí). Přes pokusy z roku 1848 se v Praze evangelická teologie jako obor etablovala až roku 1919. Basilej a Edinburgh byly vzdělanými českými evangelíky v 19. století jako místo ke studiu značně vyhledávány. V Edinburhu studoval i již zmíněný kloboucký farář Ferdinand Císař, který svým světovým rozhledem výrazně ovlivnil Masarykovu konverzi k reformované církvi. Tato nikoliv ani tolik britská či anglická, jako spíše autenticky skotská „stopa“ (spjatá s kalvinisticky orientovanou Skotskou církví) je zajímavou souvislostí i pro vývoj Masarykova myšlení.

stavitele) reformované církve pro Čechy. Z tohoto titulu usiloval o sjednocení protestantské komunity na českém území (od tolerančního patentu rozdějené na obec helvetského a obec luterského vyznání), k němuž v podobě Českobratrské církve evangelické došlo roku 1918. Dušek byl přispěvatelem *Času*, s Masarykem se dlouhodobě stýkal a společně s ním se zúčastnil více veřejných vystoupení (například debaty s Volnou myšlenkou roku 1908).¹¹

Obr. 3: Semtětšský evangelický areál, vpředu fara, v pozadí kostel, který náleží k největším v Čechách (scházelo se zde na bohoslužbách až 500 věřících). Dnes není komplex v dobrém stavu (foto archiv autora)

Druhou významnou regionální osobností spjatou s Masarykem a masarykovským myšlením byl farář z Velimi (obce osm kilometrů severozápadně od Kolína) Justus Emanuel Szalatnay (1834–1910). Masarykova řeč ve Velimi,

¹¹ K postavě Čenka Duška existuje relativně bohatá literatura, srov. Frinta, A. (ed.): *Čeněk Dušek. Osobnost a výběr jeho prací*. Praha 1933; Mathesius, V.: *Osobnost Čenka Duška a cesta českého protestantismu*. In: Mathesius, V.: *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha 1982, s. 423-426; Matějka, O.: *Čeněk Dušek (1843–1918). Reformovaný farář mezi církví a národem*. In: Marek, P. – Hanuš, J.: *Osobnost v církvi a politice*. Praha 2008, s. 4–19; Matějka, O.: *Mezi církví a národem*. Dějiny a současnost, 2009, roč. 28, č. 9, s. 18–21; Flegl, M.: *Čeněk Dušek a česká reformace*. Křesťanská revue, 1968, s. 206–211; Flegl, M.: *Čeněk Dušek – život a dílo*. Rodopisná revue, roč. 14, 2012, č. 3, s. 14–15, dostupné online http://rodopisna-revue.tode.cz/2012-3/14-15_flegl-dusek.pdf.

uskutečněná v červnu roku 1901, se přitom stala nejznámějším Masarykovým vystoupením v regionu, hojně reflektovaným v literatuře.¹² Szalatnay byl v třetí generaci potomkem z řad četných evangelických kazatelů, kteří po vydání tolerančního patentu roku 1781 přišli z Uher do českých zemí pomoci budovat strukturu evangelické reformované církve. Rozmach rodiny Szalatnayů v českých zemích byl spjat s malou obcí Moravec dvanáct kilometrů západně od Pelhřimova, kde jako pastor (nejprve ve skrovných poměrech – kázání se zprvu konala ve stodole) roku 1783 zakotvil jeho dědeček János Szalatnay (1758–1827). Duchovní povolání následovali hned tři Jánosovi synové, kteří zamířili za studiem do Uher a poté se vrátili do českých zemí. Justus Emanuel Szalatnay, syn jeho následovníka v moravečském farním úřadu a rodák z této obce, získal střední vzdělání v Jihlavě a v Těšíně a následně vystudoval evangelickou teologii ve Vídni a v Basileji. Kurikulum Justa Emanuela se tak značně podobalo studijní dráze jmenovaného Čeňka Duška, ale i řadě dalších představitelů dobové reformované církve. Ve Velimi Szalatnay působil od roku 1857 až do své smrti roku 1910 a významně přispěl k rozvoji obce, včetně hospodářského života. Podobně jako v Duškově případě jeho význam výrazně přerůstal regionální hranice. Szalatnay získal významnou pozici v hierarchii reformované církve, byl od roku 1871 seniorem čáslavského seniorátu a aktivně přispíval k utváření nových evangelických sborů ve svém regionu. Od roku 1889 do své smrti roku 1910 působil jako superintendent evangelické církve. V dlouhém období mezi lety 1889 a koncem první světové války tak nejvyšší pozici v reformované církvi v Čechách zastávali právě Szalatnay a Dušek, které ostatně pojily i příbuzenské vazby (v rámci početně nevelké komunity evangelických elit dost časté). Szalatnay vlastní potomky neměl, oženil se však s vdovou a jeho nevlastní dcera, již společně vychovávali, se stala Duškovou manželkou. Szalatnay též z titulu své funkce hojně cestoval do zahraničí – navštívil synody ve Skotsku, Anglii i Spojených státech amerických.¹³ Dušek i Szalatnay tak byli klíčovými postavami, jež výrazně spojovaly lokální a regionální rozměr s celonárodním významem a nemělo by na ně být zapomínáno.

¹² Masarykova návštěva Velimi a tamní přednáška bude předmětem pokračování tohoto článku.

¹³ Životopisné informace viz *Justus Emanuel Szalatnay: farář ve Velimi 1857–1910*, pdf soubor dostupný z adresy <https://velim.evangelnet.cz/o-nas/historie/>. Na bohatost příbuzenských vazeb v rámci rodin dobových evangelických pastorů poukazuje Severa. M.: *Příbuzenské vazby evangelických pastorů v Čechách po roce 1848*. In: *Záznamy v archívech východních Čech. Sborník 4. genealogické konference. Hradec králové 2017*, s. 13–18.

Obr. 4: Kostel ve Velimi, působíště Justa Emanuela Szalatnaye (foto archiv autora)

Roli při prosazování masarykovského myšlení v regionu středního Polabí sehrávaly kromě dvou výše jmenovaných regionálních osobností i další postavy, jež v regionu žily jen přechodně. V době svého čáslavského působení v pozici vikáře (1896–1898) nabídl roku 1896 masarykovskému periodiku *Naše doba* spolupráci František Žilka (1871–1944),¹⁴ původem z Dolních Rozsíček na Vysočině (jedenáct kilometrů jižně od Bystřice nad Pernštejnem), později farář na Mělníku (1901–1919). Žilka se stal významným teologem evangelické církve (v letech 1919–1939 působil na evangelické bohoslovecké fakultě) a je dodnes znám především jako autor prvního překladu biblického Nového zákona do moderní češtiny (1933).

S ohledem na Masarykovy přednášky a jeho vliv v regionu plnili důležitou úlohu též místní středoškolské učitelé naklonění masarykovskému realismu. Jednalo se zejména o klatovského rodáka Jindřicha Vančuru (1855–1936), který na kolínském gymnáziu působil v letech 1884–1891, v době Masarykova prvního kolínského vystoupení. Tento historik byl překladatelem prací francouzského dějepisce Ernesta Denise (1849–1921), zvláště pak knihy *Čechy po Bílé hoře* (český překlad vyšel roku 1904), díla, které v českém prostředí ve

¹⁴ Na základě dopisů Žilka-Masaryk, 4. 9. a 21. 9. 1896 konstatuje Polák, S.: *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou*, III. Praha 2004, s. 367.

své době suplovalo roli neexistující domácí historické syntézy období od roku 1620. Vančura patřil zároveň k Masarykovým stoupencům v boji o Rukopisy i ve sporu o smysl českých dějin a náležel též k přispěvatelům *Athenaea* i *Naší doby*. Dalším významným pedagogem, tehdy činným v Kolíně, byl gymnaziální profesor Matěj Opatrný (1860–1891), filolog, odborník v oblasti staročeské řeči a literatury a Masarykův stoupenec v rukopisném boji, který však zemřel velmi mladý.¹⁵ Na kolínském gymnáziu ostatně externě působil i zmiňovaný Čeněk Dušek, který zde vyučoval evangelické náboženství a angličtinu. Právě kvůli pověsti kolínského gymnázia a Duškovu osobnímu věhlasu měla na přelomu 19. a 20. století nezanedbatelná část (zvláště evangelických) adeptů gymnaziálního studia ze středního Polabí, ale i ze vzdálenějších přílehlých krajů východních Čech, Vysočiny, ba i z Moravy, určitý spád směrem ke Kolínu.¹⁶ Z hlediska geografického rozložení české vzdělanosti se jednalo o podstatný prvek, neboť gymnaziální maturita byla v dobovém kontextu daleko výlučnější (a intelektuálními nároky kladenými na uchazeče nezdělanější) záležitostí než dnes absolutorium univerzity.

Masarykovy kolínské přednášky: 1890 a 1895

Během své první kolínské přednášky na sklonku roku 1890 Masaryk v tomto polabském městě vystoupil společně s mladočechem Emanuele Englem (1844–1907), který byl od roku 1885 poslancem za tamní obvod. Masarykův proslov manifestoval spojení skupinky realistů s mladočeskou stranou, za níž pozdější československý prezident na jaře roku 1891 v pošumavském obvodu kandidoval do zemského i říšského parlamentu a zastupoval ji poté v letech 1891–1893 v české zemské i říšské rakouské sněmovně. Masarykovský *Čas* tehdy ve zprávě o vystoupení zdůraznil, že realistické angažmá v mladočeské politice „vítáno bylo v Kolíně zvláště upřímně“. Referoval o čtyřech stech přítomných, z nichž řádově třetina náležela k návštěvníkům z okolního polabského venkova. Sociálně přítom podle informace *Času* účastníci patřili především k nezávislé inteligenci, domácím statkářům, obchodníkům, řemeslníkům mladších generací a v neposlední řadě ke studentstvu z Kolína i z okolí. Zpravodaj zároveň zmínil i značnou účast židů, kterou označil za „symptomatickou“, neboť „ti, jak známo, dosud drželi při staročeské straně“.¹⁷

¹⁵ *Masarykův slovník naučný*, sv. V. Praha 1931, s. 366, heslo dostupné online na <http://www.rukopisy-rkz.cz/rkz/gagan/jag/rukopisy/osobnost/opatrnymatej-4.htm>

¹⁶ Flegl, M.: *Čeněk Dušek – život a dílo*. Rodopisná revue, roč. 14, 2012, č. 3, s. 15, dostupné online http://rodopisna-revue.tode.cz/2012-3/14-15_flegl-dusek.pdf.

¹⁷ *Čas*, V, 1891, č. 1, 3. 1. 1891, s. 11–12. Srov. též Kaizl, J.: *Z mého života*, II. Praha 1911, s. 634, III/1. Praha 1914, s. 10.

Obr. 5: Pomník TGM v Pečákách při hlavní železniční trati z Prahy do Kolína vznikal roku 1927. Roku 1958 byl však zničen. Obnoven byl dle dochovaného sádrového odlitku a k jeho odhalení došlo u příležitosti stého výročí založení Československa roku 2018 (foto archiv autora)

Ve zmíněném kolínském prosincovém exosé z roku 1890 Masaryk analyticky hovořil o příčinách úpadku staročeské strany vedoucích k jejímu rozpadu. Obsah tohoto proslovu pokládal za zásadní, neboť vlastně otevíral velké téma, vtělené o čtyři roky později do známé publikace *Naše nynější krize* (1895). Ta představuje jednu ze základních prací korpusu, jenž vstoupil do dějin jako Masarykovy texty k české otázce. Ve své kolínské řeči přitom Masaryk daleko překročil rovinu aktuální politiky. Staročeši, strana, u jejíchž kořenů stáli Palacký a Havlíček, dospěla podle jeho názoru k syntéze se šlechtou, tím obě skupiny (staročeši i šlechta) rozmělnily svůj ideový základ a z programu se vytratil havlíčkovský liberalismus i šlechtický konzervativismus. Strana tak ztratila autentičnost, spěla k úpadku a zániku.

Masaryk sám se umně vyhnul tomu, aby se přihlásil k liberalismu, v řadě ohledů charakteristickému pro dobovou mladočeskou politiku. Své politické stanovisko označoval za „pokrokové“, přičemž tímto termínem rozuměl nahlížení a řešení problémů z dlouhodobé perspektivy (*sub specie aeternitatis*). Zdůraznil, že „strany politické vznikají hlavně z dvou pohnutek, z přesvědčení a ze zájmů“, přičemž „jen strana na přesvědčení založená [...] může mítí prospěšné vedení české politiky“. V kolínském proslovu si nelze nevšimnout, jak

byla pozdějšímu československému prezidentovi zcela vlastní nadstranická pozice arbitra mezi velkými politickými proudy. S ohledem na úpadek staročechů Masaryk s určitým posteskem podotkl: „Posud strany konzervativní vlastně není [...]“ a „strana staročeská nemá schopnosti státi se stranou konzervativní, jakou doba vyžaduje“. O konzervativismu pak uvedl: „Oprávněnost formace té my přivrženci principů pokrokových plně a loyálně uznáváme“. Kořeny konzervativismu budoucnosti spatřoval spíše ve formujících se katolicky orientovaných stranách než v uskupeních typu staročechů: „Základové strany té [tj. konzervativní, pozn. M. S.] se teprve staví, a sice v tom velikém světovém ruchu katolicismu“.¹⁸

Druhé Masarykovo kolínské vystoupení, důležité s ohledem na Masarykovy texty k české otázce, se v Kolíně uskutečnilo u příležitosti Husova výročí 6. července roku 1895. Jednalo se o první Masarykovu veřejnou přednášku o Janu Husovi, jejíž text byl v rozšířené podobě přetištěn v revue *Naše doba* a následně i samostatně. Text této kolínské přednášky se posléze stal základem známé Masarykovy knihy *Jan Hus: naše obrození a naše reformace* (1896).¹⁹ Podle referenta *Času*, který o kolínské husovské přednášce podal zprávu, Masaryk ve svém proslovu především sumárně pověděl, co vlastně „chtějí Česká otázka a Naše nynější krize“, tedy Masarykovy klíčové, před nedávnem vydané publikace. Masarykův postoj k samotnému Husovi prezentovaný v Kolíně zpravodaj interpretoval v tom smyslu, že kostnická hranice dosud nedohořela, neboť ji stále „živí a oživuje“ naše navracející se a opakující se „lhostejnost k otázkám po posledních pravdách člověka, lhostejnost k posledním a vážným cílům života“.²⁰

Masarykovo pojetí husovské problematiky a české reformace, s nímž tehdy v Kolíně vystoupil, bylo až překvapivě ekumenické a zahlazovalo možnou štěpnou linii reformace versus katolicismus. Předmětem kritiky nebyl katolicismus jako takový, nýbrž politické klerikální ambice a jejich snaha o panství nad duší člověka, která byla ostatně obecnějším fenoménem. Základní rozpor nespatořoval Masaryk v rozdílu mezi protestantstvím a katolicismem, nýbrž mezi svobodou myšlení na straně jedné a šablonovitostí uvažování na straně druhé, jež vždy nakonec vede k represí. Zastánci prvního jmenovaného názoru na svět bojovali proti „duchovní panovačnosti“ a pověře a patřili k nim i první čeští obrozenci, kteří zhusta náleželi ke katolickému kněžskému stavu. K druhé, neblahé variantě, dospěla nejen katolická protireformace, ale i mno-

¹⁸ Přetisk části Masarykova projevu viz Masaryk, T. G.: *Úpadek strany staročeské*. Čas, V, č. 1, 3. 1. 1891, s. 6–8.

¹⁹ Přetisk přednášky viz Masaryk, T. G.: *K šestému červenci (Naše obrození a naše reformace)*, s. 961–973, 1057–1071; Masaryk, T. G.: *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*. Praha 1923, ed. pozn. Václava Škracha na s. 187.

²⁰ Čas, IX, 1895, č. 28, 13. 7., s. 444.

hé reformační proudy, včetně těch českých – „dopouštěli se... násilí proti odpůrcům svým, reformaci také provést chtěli revolucí“. Masaryk přitom vyjádřil mínění, že na obrozenecké katolické duchovenstvo (důležitý pilíř českého národního hnutí první poloviny 19. století) by na katolické straně mohla na přelomu 19. a 20. století navázat katolická moderna, české katolické literární hnutí inspirované evropským katolickým modernismem, jež přerostlo v proud s všeobecně opravnými ambicemi. Ta měla podle Masarykových představ potenciál vytvořit katolicky laděný pendant k proudům kritickým vůči církvi.²¹

Masaryk v kolínské husovské přednášce rovněž varoval před planým českým nacionalismem, který i v jiných svých textech tak často označoval jako vlastenčení, provozované často s püllitrem piva v ruce. Masarykovsky pojaté vlastenectví tak nemělo být orientováno na vytváření obrazu nepřítele, na protivníka, a konec konců na žádnou ideologii „proti...“. Vycházelo z přesvědčení, že čím více roste představa nepřítele a antagonismus vůči němu, tím více paradoxně stoupá i závislost na tomto rivalovi (ať už domnělém či skutečném). Jemu a boji s ním se totiž podřizuje celý život a vytrácí se přitom prostor pro budování, pro pozitivní cíle. Důsledné kritice tak Masaryk podrobil „věčný antagonismus proti Němcům“ charakteristický pro české 19. století, kvůli němuž „nedovedeme náležitě pochopit a cenit své poslání vlastní“, a „tím antagonismem podléháme tomu vlivu nejvíce, kterému si přejeme vyhnout – kdo žije v ustavičném pozorování svého odpůrce, chtěj nechtěj řídí se tímto svým jediným příkladem“. Paralelně s tím se důrazně vymezil i vůči českému obrozeneckému pocitu národní klaustrofobie (tedy pocitu zeměpisného a kulturního sevření německým jazykovým prostorem). Jejím produktem byl utopický „slovanský kosmopolitismus“, snící bez znalostí autentické slovanské problematiky naivně a pro český národní vývoj zhoubně o veliké všeslovanské domovině. Iluzorní „slovanský kosmopolitismus“ přitom Masaryk neváhal označit za „neživé slovanství“, „žití cele nečeské, neslovanské“.²²

Klíčové a v literatuře hojně reflektované Masarykovo regionální vystoupení ve středním Polabí se ale neodehrálo v regionálním středisku, jímž byl Kolín, nýbrž 23. června 1901 v obci Velim osm kilometrů severozápadně od Kolína. Právě Masarykova velimská přednáška bude předmětem pokračování tohoto článku.

MILAN SCHOLZ

²¹ Masaryk, T. G.: *K šestému červenci (Naše obrození a naše reformace)*, s. 1065–1066. Masarykovo sblížení s kruhy katolické moderny se na přelomu 19. a 20. století stalo předmětem kritiky některých představitelů reformované církve. K problematice Masarykova vztahu ke katolické moderně srov. podrobně zvl. Šmíd, M: *Masaryk a česká katolická moderna*. Brno 2007.

²² Masaryk, T. G.: *K šestému červenci (Naše obrození a naše reformace)*, s. 962, 972, 1057, 1062–1063, 1065.

Tajná, tajuplná i utajovaná Maffie

Když se vysloví slovo Maffie, tak si mnozí okamžitě vybaví, že jde o tajnou organizaci spolupracující v letech první světové války s Masarykovou zahraniční akcí, které poskytovala z hloubi monarchie důležité zpravodajské informace. Její významný podíl a zásluha na vzniku samostatného československého státu jsou nám proto zcela zřejmé. Ovšem častá představa, že se jednalo o organizaci s větším počtem členů, mající určitou vnitřní strukturu a řídicí se jasně stanovenými zásadami, je nadnesená a mylná. Skutečnost totiž byla nejen výrazně jiná, ale i mnohem skrovnější. Rozhodně nešlo o početnou organizaci, ale spíše o řadu drobných, protihabsbursky orientovaných skupin. Ty pak byly mnohdy propojeny příbuzenskými či přátelskými vztahy, profesními vazbami, návazností na některá periodika, případně i rámcem četných stolních společností scházejících se v některých restauracích a kavárnách. V samotných válečných letech přitom slovo Maffie nebylo vůbec známo a používáno. K jeho obecné známosti došlo až po vzniku samostatného státu, kdy se vyskytovalo především v diskuzích o skutečném podílu a zásluhách domácí rezistence na konečném osvobození. V prvních letech samostatného státu patřilo ovšem téma Maffie k nejvíce frekventovaným pojmům v politickém životě, protože „maffianská činnost“ ve válečných letech mohla reálně vylepšovat mnohým osobnostem výchozí startovací pozici v nových politických poměrech.

Po vypuknutí války v roce 1914 si převážná většina obyvatel českých zemí – samozřejmě i včetně mnohých aktivních českých politiků – stále ještě spojovala své budoucí osudy s existencí habsburské monarchie. Nahrávala tomu i prvotní představa, že válka skončí nejpozději do konce roku. Ačkoliv s předválečným Rakouskem nebyl prakticky nikdo spokojen, tak předválečné „mírné klima“ umožňovalo nejen sociální vzestup českého národa, ale i postupné získávání pozic na hospodářské i politické moci. Válka ale vše změnila. Od prvních dnů zavládla perzekuce, jejíž protičeský ráz nebyl nijak zastírán. Ze Staroměstské radnice musela být odstraněna deska připomínající popravu 21 protihabsburských rebelů v roce 1621, z knih a časopisů se vylučovaly všechny zmínky o husitství nebo o českém státu, zakázán byl dokonce prodej sirek v krabičkách s vyobrazením českých korunovačních klenotů. Výrazně změněna ve prospěch germanizace byla jazyková praxe a i u nižších úřadů byla zavedena jako úřední jazyk němčina. Byly zakázány knihy, které nějakým způsobem připomínaly českou samostatnost, zcela zlikvidovány byly občanské právní jistoty a čeští obyvatelé byli masově zatýkáni i kvůli neopatrnému

či dvojsmyslnému výroku nebo za neúčast na mši u příležitosti nějakého rakouského vojenského vítězství nebo k oslavě císařových narozenin. Rakousko, bojující proti Srbům a Rusům, prezentovalo válku propagandisticky jako válku Germánů proti Slovanům, což vyvolalo protislovanskou hysterii. A protože k Slovanům patřili i Češi, zcela automaticky považovalo i český národ a českou politiku za otevřeně nepřátelské. To samozřejmě postupně měnilo i smýšlení českých obyvatel. Když bylo po přechodu dvou českých pluků do ruského zajetí (jednalo se o přechod 1800 mužů 28. pražského pluku a 1500 mužů 36. mladoboleslavského pluku) vyhlášeno na území Předlitavska stanné právo a realizována řada dalších omezujících opatření – například povinný výkup obilí a dobytka či evidence potravinových zásob – tak se výrazně snížil i počet oficiálních, k monarchii loajálních projevů posílaných do Vídně z jednotlivých měst a obcí. Současně narůstal počet činů, které byly policií stíhány a úředně označovány jako zločiny proti válečné moci státu. Šlo o nacionálně zabarvené projevy rusofilství či srbofilství, nošení slovanské trikolory, protiněmecké či protirakouské výroky a projevy zaměřené proti císaři, armádě, válce. I když české protirakouské nálady značně zesílily již po zatčení dr. Karla Kramáře a dr. Aloise Rašína v roce 1915, tak byly vzápětí zchlazeny velkou porážkou ruské armády u Gorlice, která nejenže zpochybnila očekávané rychlé ukončení války, ale i její možný konečný výsledek. Teprve na přelomu let 1917/1918 začala i v domácím politickém životě zřetelněji dominovat protirakouská linie.

Samotný vznik Maffie se obecně dává do spojitosti s Masarykovou emigrací a jeho představou, aby byla v monarchii žijícími spolehlivými lidmi zajištěna nejen informovanost zahraniční akce, ale aby existoval i jejich kontakt s oficiální českou (a samozřejmě i vídeňskou) politikou, kterou by podle možností i ovlivňovali. Za první schůzku „maffistů“ se považuje schůzka Edvarda Beneše, Aloise Rašína, Přemysla Šámala, Karla Kramáře a Josefa Scheinera z března 1915. Přestože se počet maffistů postupně rozšiřoval, až do 10. listopadu 1918 byl české veřejnosti tajný odbojový spolek spolupracující s Masarykovou zahraniční akcí, pro který se vžil název Maffie, zcela neznámý. O veřejnou známost skutečnosti, že protirakouský domácí odboj komunikoval s Masarykem, Benešem a Štefánikem prostřednictvím spolku s označením Maffie, se jako první zasloužil Václav Klofáč. To, že prvním, kdo o Maffii promluvil, byl Václav Klofáč, mělo jistě svoji váhu. Byl totiž nejen obecně známým politikem, ale i prvním českým politikem, který byl po vypuknutí války zatčen – už 4. září 1914! V neděli 10. listopadu 1918 na veřejném projevu představil Maffii i s jejími předními představiteli. Maffii prezentoval jako odbojový spolek tvořený odhodlanými jednotlivci, jejichž nasazení výrazně přesahovalo rámec protirakouské občanské neposlušnosti. Nepostrádá přitom na zajímavosti, že podle Klofáče bylo hlavním požadavkem domácího protira-

kouského odboje „*dobré a čestné chování*“ a že ve svém projevu vyzdvihl ty, kteří „*nebáli se ani žalářování, ani šibenic a tím českému jménu za hranicemi dali lesk a zvuk, umožnivše Masarykovi a Benešovi se ctí prapor československé samostatnosti k vítězství nésti*“. Politicky prozíravé nesporně bylo i to, že přitom nijak nedefinoval ani formu zásluh, ani nijak nehovořil o prorakušáckých aktivistech a ponechával tak možnost, aby si každý občan ozeřjil nejen svůj postoj k novému státu, ale zvažil přitom i míru svého případného podílu a zásluh na nově nabyté samostatnosti. Logicky to vedlo k tomu, že mnozí se pak, právě na podkladě osobního přesvědčení o vlastním „*dobřem a čestném chování*“ a distancování od prorakouského aktivismu, považovali a i označovali přímo za maffiány. Výrazně se to projevilo v prvních poválečných letech při přípravě vzpomínkových akcí, kdy se pořizovaly seznamy členů Maffie pro jejich ocenění a vyznamenání. S přibývajícimi lety počty maffiánů narůstaly a v seznamech se objevovala nová jména. Zatímco v říjnu 1919 bylo na audienci u prezidenta pozváno 71 členů Maffie, v roce 1922 již bylo na seznamu 93 osob a v roce 1928 evidovalo ministerstvo národní obrany 115 osob s „*maffiánskou minulostí*“. Bylo to přitom pochopitelné a logické. V podstatě totiž došlo k obecnému posunu od hodnocení „*členství v revoluční Maffii*“ k výrazně širší a nepřiliš konkrétní formulaci o zásluhách a podílu na osvobození. Maffie tím přestala v podstatě být elitním společenstvím osob, které se aktivně výrazným a záslužným způsobem podílely na vzniku samostatného státu. Odráželo to tendenci ztotožňovat s Maffií nejen pouze skutečný český protirakouský odboj, ale i činy, které rakouská policie stíhala a hodnotila jako velezrádné. V řadě případů proto postačilo k vytvoření obecného povědomí o maffiánské minulosti třeba i to, že se jednalo o předválečného příznivce T. G. Masaryka anebo o osobu, která měla konflikty s rakouskou policií. Že taková praxe vyvolávala řadu problémů si byl vědom i Přemysl Šámal, který v únoru 1924 v dopisu Bedřichu Štěpánkovi (za války patřil k významným představitelům Maffie, po válce byl československým vyslancem v USA) napsal: „*Rádi bychom měli již jednou seznam členů Maffie pevně ohraničený, poněvadž začínají se nám hlásiti členové, o nichž žádný z nás neměl potuchy a kterých jsme při práci nikdy neviděli*“. Problémem bylo i začlenění Masarykovy dcery dr. Alice mezi členy Maffie. Do politické či zpravodajské činnosti Maffie se nikdy nezapojila, ale po Masarykově emigraci se dostala do pozornosti rakouské policie, byla obviněna ze spoluúčasti na ukrývání Masarykových písemností a uvězněna. Když měli být maffiáni v roce 1925 za své zásluhy vyznamenáni Československou revoluční medailí, byla mezi nimi i ona. Přestože ji řada spolupracovníků nabádala k tomu, aby si medaili nenechala udělit (argumentovali tím, že sice byla uvězněna, ale to v žádném případě nebyla aktivní protirakouská revoluční činnost), jejich hlasy nevyšly a medaili přijala.

Skutečnost, že dr. Alice Masaryková byla uváděna na všech existujících seznamech členů Maffie od roku 1919 je tak zapotřebí vnímat především v symbolické rovině představující Maffii i jako skupinu osob podporujících činy T. G. Masaryka a připravených trpět za jeho podporu i ve vězení. K pořizování seznamu pro udělení Československé revoluční medaile v roce 1925 požádalo ministerstvo národní obrany, které mělo medaile oficiálně udělovat, kancléře Přemysla Šámala o dodání materiálů, kterými by mohla být činnost jednotlivých osob doložena. Ten ale odpověděl, že žádosti nemůže vyhovět, protože s ohledem na tajné působení Maffie v letech války žádné písemné podklady neexistují. Vyřizování četných žádostí se proto opíralo především o osobní svědectví důvěryhodných osob. Skupina odměněných byla nakonec rozšířena i o osoby stojící prokazatelně mimo Maffii, které ale měly „vědomý podíl na revoluci“. Na Přemysla Šámala, oficiálně nejvyššího představitele Maffie, se s žádostí o udělení medaile pak obraceli i mnozí další, kteří mezi odměněnými v listopadu 1925 nebyli. Jejich důvody přitom byly různé. Nakladatel Borový uváděl, že se nehlásí o odměnu, ale udělení medaile by ho potěšilo jednak kvůli historické paměti a pak také proto, aby rodina měla památku. Důstojník působící za války v rakouské armádě argumentoval tím, že udělením medaile by byl „vyňat z tíživého postavení bývalých rakouských důstojníků, s nimiž nikdy duševně nesplynul“, čímž by se mu dostalo mravního zadostiučinění postavením po bok těm, kteří pro národ pracovali a bojovali. Nechyběla ani žádost bývalého číšníka z kavárny U Zlaté husy (kde pro maffiány zajišťoval cizí noviny a chránil je před policií), že udělení medaile by mu napomohlo získat restauraterskou živnost, neboť na doposud volně nádražní restaurace mají podle předpisů v první řadě nárok pouze legionáři.

Za výrazně osudové pro další vývoj směřující k samostatnému státu byly v existující monarchii pro českou společnost považovány Manifest českých spisovatelů z května 1917, Tříkrálová deklarace z ledna 1918, Národní přísaha a slavnosti Národního divadla na jaře 1918. Slavností u příležitosti 50. výročí položení základního kamene Národního divadla bylo využito i ke svolání nelegálního kongresu utlačovaných národností Rakousko-Uherska. Do Prahy přijelo na 200 zástupců slovanských národů monarchie a „divadelní slavnosti“ se tak staly nejvýznamnější protirakouskou akcí domácího odboje. Odrážely nejen již programovou realizaci protirakouské politické linie, ale byly dokladem i veřejně prokazované odvahy. Líčení příprav a průběhu těchto akcí se stalo v letech samostatného státu výrazným ukázkám právě na rozhodující vliv i zásluhy Maffie v domácím boji za národní osvobození. Manifest českých spisovatelů byl bezprostřední reakcí na snahy vídeňské vlády prezentovat habsburskou monarchii – opětovným svoláním na počátku války rozpuštěné říšské rady – jako demokratický stát. Manifest, s jehož vznikem jsou spojo-

vány přední osobnosti Maffie (dramatik Jaroslav Kvapil a advokát Přemysl Šámal), otevřeně vyzýval české poslance k důsledné obhajobě českých zájmů a je prvním oficiálním projevem nesouhlasu s nadvládou Rakousko-Uherska během války. Na Manifest českých spisovatelů bezprostředně navazovaly Manifest českých hudebníků a hudebně dramatických umělců, Prohlášení českých výtvarných umělců a Manifest českých vědeckých pracovníků a odborných spisovatelů. Ve svém souhrnu měly tyto manifesty české tvůrčí inteligence velký význam pro aktivizaci národního hnutí. Tříkrálová deklarace z ledna 1918 již byla viditelným odklonem od dosavadní váhavé linie oficiální české politiky. Hlásila se k právu národů na sebeurčení a ve svém textu (jehož hlavním autorem byl Alois Rašín) přímo konstatovala „*že mír, který by národu našemu nepřinesl spravedlnosti a svobody, nemohl by pro něj býti mírem, nýbrž jen počátkem nového mohutného a důsledného zápasu za státní samostatnost, v němž by národ náš napjal všechny své síly hmotné i mravní do krajnosti a v tomto bezohledném boji neustal až do šťastného konce*“. Sice přímo nezmiňovala českou existenci mimo rámec monarchie, bylo však více než zřejmé, že naplnění vznesených požadavků bude možné pouze při zániku habsburské monarchie. (Při posuzování dobového významu Tříkrálové deklarace je možno zmínit, že T. G. Masaryk ve Světové revoluci napsal, že „vele-zrádnou“ povahu deklarace zdůrazňoval i rakouský ministerský předseda!) Na přípravě deklarace se koordinovaně podíleli jak představitelé Maffie (Přemysl Šámal), tak i vrcholní představitelé politických stran (Alois Rašín, Antonín Švehla, František Soukup). Dubnová Národní přísaha v pražském Obecním domě byla již dokladem narůstajícího národního sebevědomí. Autorem textu byl František Soukup, režii celé akce měl na starosti šéf činohry Národního divadla Jaroslav Kvapil. Text emotivní přísahy končící slovy „*Věrní v práci, věrní v zápasech, věrní v utrpení, věrní až do hrobu! Výtvráme, dokud nezvítězíme! Výtvráme, až pozdravíme samostatnost našeho národa!*“ přečetl Alois Jirásek. Když při slovech „*zvedáme ruce k přísaze*“ zvedl ruku, učinilo to i šest tisíc přítomných v sále. Oslavy padesátého výročí položení základního kamene Národního divadla pak byly již výraznou národní manifestací, již se zúčastnili i zástupci dalších národů rakousko-uherské mnohonárodnostní monarchie. Akce tak vyzněla jako veřejná a masová podpora Maffie nejen v domácích podmínkách, ale i s výrazným širším přesahem na protirakouské hnutí i v dalších částech říše. Už bez jakékoliv nadsázky by se dalo také konstatovat, že česká politika již žila více budoucím českým státem než rakouskou přítomností a česká samostatnost se stávala psychologickou realitou. Ovšem vytvořením Národního výboru československého v červenci 1918, v němž se sdružily české politické strany s úkolem připravit převzetí moci, vypracovat základní zákony a zorganizovat budoucí státní správu, bylo již jednoznačně

stanoveno, kdo má nejen vedoucí úlohu v domácím protirakouském hnutí, ale kdo bude mít i rozhodující slovo při vytváření samostatného státu a obsazování významných funkcí.

Do samostatného státu vstupovala řada českých politiků s nutností vyrovnat se nejen s osobním selháním v letech války, ale i s radikálními změnami své dosavadní orientace. (V roce 1923 hovořil o chování českých politiků v letech války ve své přednášce Smysl československé revoluce dr. Edvard Beneš. Rozdělil je přitom do tří skupin: 1/ na ty, kteří nevěřili a kolísali, 2/ opatrnicky počítali, 3/ věřili a se sebeobětováním pracovali.) Pro mnohé z nich bylo pak východiskem veřejné vyzdvižení a přihlášení se ke své „maffianské činnosti“. Jakákoliv činnost s protirakouským ostnem, vyvolávající postihy rakouskými úřady a policií, byla prezentována jako aktivní protirakouská činnost a úřední nebo policejní zásahy pak jako bezprostřední bránění maffianským činnostem a praktikám. Maffie se tak „zásluhou“ i aktivit rakouských úřadů a policie stala symbolem širokého, přitom ale blíže nijak specifikovaného protirakouského postoje. Je přitom nesporné, že prostřednictvím a zdůrazněním právě „maffianské minulosti“ se podařil nejen přechod početného státního aparátu z podmínek monarchie do nově vzniklé republiky, ale i etablování starých politických elit v nových poměrech. V počátcích samostatného státu se tak otázka Maffie a zapojení občanů do maffianské činnosti staly významným nejen politickým, ale i celospolečenským fenoménem. Do určité míry to byla i reakce na četné aktivity „vlastenčící policie“, která se iniciativně a horlivě snažila zpětně nalézat z let monarchie co nejvíce činností, které – v rámci oficiálně vyhlášené kampaně za „odrakouštění“ – označovala za příliš rakušácké a neslučitelné se zásadami svobodné republiky.

Bylo přitom logické, že při vytváření samostatného státu měla Maffie určitý, jistě i nezanedbatelný vliv. Ten se odvíjel především od osobnosti dr. Přemysla Šámala, který byl obecně a po právu považován za přední a nejdůležitější osobnost v Maffii. Proto byl Přemysl Šámal také členem delegace českých politiků, která v říjnu 1918 odjela do Ženevy na jednání s dr. Benešem. Při těchto jednáních bylo také dohodnuto, že by se měl ve vládě československé republiky stát ministrem vnitra. Po návratu českých politiků do Prahy se však ukázalo, že dohodám mezi zástupci Národního výboru a reprezentanty zahraničního odboje jsou nadřazeny zájmy jednotlivých politických stran. Šlo především o aspirace agrární strany. Její předseda Antonín Švehla měl být podle ženevských ujednání ministrem zemědělství. Domácí události z něho však učinily jednoho z téměř legendárních „mužů 28. října“ a Švehla z tohoto titulu pro sebe nárokoval post právě ministra vnitra. Na Přemysla Šámala, hlavního představitele a reprezentanta Maffie, tak žádný ministerský rezort nezbyl. Určitou nepříliš hodnotnou kompenzací mu měla být funkce předsedy nově

složeného sboru pražských obecních radních. V této funkci také – jako nejvyšší představitel hlavního města Prahy – vítal i prezidenta Masaryka. Od 11. února 1919 ale byl již vedoucím nově zřízené Kanceláře prezidenta republiky. I v této funkci zůstával dále hlavním koordinátorem maffistických aktivit. Organizoval schůzky úzkého vedení Maffie, a to i za účasti prezidenta Masaryka a dr. Beneše, neboť byl přesvědčen, že by se spolupráce mezi představiteli domácího a zahraničního odboje měla dále rozvíjet. Této myšlence byl nakloněn i prezident Masaryk, který dokonce zvažoval možnost přiznat Maffii roli „jakési neoficiální státní rady“ a v rozhovoru s Přemyslem Šámalem jmenoval i její případné členy. Z interního Šámalova záznamu pak vyplývá, že personální složení pojal Masaryk šířeji, neboť konkrétně jmenoval i osobnosti, které v pořizovaných seznamech členů Maffie uvedeny nebyly. K realizaci této myšlenky ale nikdy nedošlo. Masaryk si nepochybně uvědomil, že konkrétní politika již vystavila Maffii určité nepřekročitelné limity. Průkazným signálem této skutečnosti bylo již obsazování ministerských pozic v první vládě. Ministři spojovaní s činností Maffie nebyli do těchto funkcí dosazeni jako členové Maffie, ale především jako reprezentanti konkrétních politických stran. Jejich činnost a spojení s Maffií rozhodně nebyly při jejich jmenování rozhodujícím činitelem. Tak tomu bylo v případě Aloise Rašína, Františka Soukupa, Karla Kramáře i Antonína Švehly. Potvrdilo to i „vyšachování“ Přemysla Šámala, který sice byl nejpřednější osobností Maffie, ale nestála za ním žádná politická strana. I v případě tehdy ještě nestraníka Beneše, který se po návratu z pařížské mírové konference iniciativně označil za sekretáře Maffie v její počáteční fázi (v roce 1915 ale emigroval a aktivně pak již v domácí Maffii nemohl působit), bylo jeho jmenování do vysoké funkce také odrazem jiných kvalit než maffianských zásluh. Z výrazných představitelů domácí Maffie, kteří v mladé republice nezískali vysoké posty především jako zástupci politických stran, je možno jmenovat Jaroslava Preisse na pozici ředitele Živnostenské banky, starostu Československé obce sokolské Josefa Scheinera a básníka J. S. Machara, kteří po určitý čas zastávali funkce generálního inspektora čsl. Armády, a samozřejmě i Přemysla Šámala, který se stal kancléřem prezidenta republiky. Jistě to nebyly funkce a pozice nepatrné, ale vyjadřovaly spíše skutečnost, že se jednalo mnohem více o silné pozice vlivové než o pozice politicky a státnicky rozhodující. Na Přemysla Šámala, jehož kontakty a vliv, posílený funkcí v blízkosti prezidenta, byly nesporné, se přitom v případě nejrůznějších potíží obraceli s žádostí o pomoc i mnozí maffiáni. V řadě případů se Šámala s jejich podporou nijak netajil a jejich zapojení v Maffii ve svých přímluvách a intervencích jasně zmínil. V přímluvě za funkční povýšení Antonína Kovandy, zaslané ministru železnic, přímo uvedl „*náš stát, který postaral se způsobem záslužným o legionáře, pro tyto obětavé jedince, kteří zde uvnitř nasazovali*

životy, odměny neměl. Upozorňuji-li tudíž naň, plním tím jen svoji povinnost, kterou mám vůči všem těm obětavým spolupracovníkům, kteří se mnou léta válečná ve společné práci strávili“. Když ale intervenoval v záležitosti Jaroslava Kvapila, který s příslibem hodnosti státního tajemníka měl být přijat do služeb ministerstva školství, ale po nástupu byl zařazen na výrazně nižší pozici, tak ministru Habrmanovi přímo napsal „*Seznávám..., že ministerská rada přihlíží k zdatnosti úředníkově, a o té v tomto případě pochybovati nelze! Jen to, co jsem viděl sám za 4 léta války, přesvědčilo mne, že Kvapil je silou organizátorsky vynikající a že otloukat ho tímto způsobem bylo by národním hříchem. Přitom naprosto nechci se dotýkat jeho zásluh ve válce ani toho, že tímto pokořením dává se mu odměna ve výročí spisovatelského prohlášení...“*

Skutečnost, že především v prvních letech nového státu měla Maffie určitý politický kapitál, je nesporná. Její vliv však byl, obzvláště ve vysoké politice, poměrně ostře limitován. Prvním a spíše symbolickým krokem k ocenění zásluh Maffie bylo přijetí početných členů Maffie prezidentem u příležitosti prvního výročí vzniku republiky. Když ale přišla fotografická firma Drtikol s námětem, že by k 70. narozeninám prezidenta Masaryka vyrobila fotoalbum členů Maffie, byl Masaryk zásadně proti. (Přesto bylo tablo vyhotoveno a vystaveno ve výloze Topičova salonu na Národní třídě. Bylo na něm, vedle portrétů E. Beneše a P. Šámala, 73 podobizen členů Maffie.) Masaryk si byl zřejmě plně vědom právě toho, že existovalo značně nejasné vymezení členů Maffie. Argumentoval proto tím, že by se fotoalbem vzbudila žárlivost a nevole řady osob, které by na tablu nebyly. Jistě si přitom také uvědomoval, že zatímco zahraniční odboj – díky obecné známosti nejrůznějších otevřeně publikovaných faktů – se těšil obecné vážnosti, domácí maffianský odboj vyvolával – právě pro nedostatek veřejnosti známých, konkrétních a prokazatelných faktů – i řadu otázek a pochybností. V tisku se proto objevovaly komentáře vycházející jak z reálné situace, tak i z obecně sdílených pocitů, že se sice o Maffii pořád hodně mluví, ta ale byla a stále je tak tajná, že vlastně „*poctivě o ní nikdo nic neví“*. Poukazovaly přitom i na to, že „*kdekdo byl najednou členem Maffie“* a že si právě tímto termínem dělal plášť pro svoji osobní kariéru. Nejasná personální základna i vlastní činnost Maffie tak umožňovaly řadu třeba i nepodložených, přesto však znevažujících komentářů. Novinář Karel Horký Maffii přímo označil za „*předpřevratovou snoubenku revoluce“* a „*popřevratovou dohazovačku sinekur“*. Na adresu Maffie veršoval i spisovatel a senátor Viktor Dyk: „*Pamatuješ ještě, milý brachu, – za války co básně měli, strachu. – Ale Bůh měl s nimi zvláštní plány: po válce se stali Maffiány!“* Diskuze vedené okolo Maffie tak byly základním tématem politických bojů nejen o primát v rámci protirakouského hnutí, ale i o velikost zásluh jednotlivých účastníků na vzniku Československa. Popravdě je však zapotřebí konstatovat

vat i to, že ani přední představitelé Maffie neprojeвили dostatek ochoty a snahy k tomu, aby svým konkrétním vystoupením, v němž by prezentovali řadu prokazatelných, ale veřejnosti stále neznámých protirakouských činů a akcí, významnost Maffie ozřejmili a podpořili. I Přemysl Šámal odmítl žádost Národní rady československé, aby vystoupil v rámci jubilejního cyklu přednášek o národním osvobození s příspěvkem o činnosti Maffie. V písemném odmítnutí napsal: „*S lítostí sděluji Vám, že po úvaze všech okolností, musím bohužel setrvat na tom, že doba není příznivá, abychom psali o všem, co během války v Maffii jsme činili. Musím zachovat toto stanovisko i přesto, že snad mnoho ze zajímavého materiálu ztratí se prostě tím, že se na věc zapomene...*“

Postupem času, tak jak již před politicky i hospodářsky fungující republikou narůstaly nové problémy, stávala se maffianská problematika s dřívějšími ostrými politickými diskuzemi o jejím významu a zásluhách – i přes nadále vycházející texty vyzdvihující Maffii a její podíl na národním osvobození – již vzdálenou a překonanou historií. Přestala být tím, co by aktivně zasahovalo do živé současnosti, neboť funkce a posty byly již rozděleny a obsazeny. Otázka Maffie, jejího působení i zásluh a podílu na vzniku republiky se stala, i při nevysvětlené a stále přetrvávající tajuplnosti, uzavřenou kapitolou. Ztratila totiž nejen svoji dřívější aktuální naléhavost, ale už i reálnou a žádoucí přínosnost pro řadu osobností.

FRANTIŠEK MORKES

Zdroje:

HÁLEK, Jan a MOSKOVIČ, Boris: Fenomén Maffie, Český (domácí) protirakouský odboj v proměnách 20. století, první vydání, Praha 2020, 380 stran, ISBN 978-880-200-3154-9.

HLAVÁČ, Miroslav: Čeští mafiáni 1914–1918, první vydání, Karviná 2008, 201 stran, ISBN 978-80-87173-00-8.

MASARYK, Tomáš Garrigue.: Světová revoluce, Za války a ve válce 1914–1918, první vydání, Praha 1925, 650 stran.

Slovník prvního československého odboje 1914–1918, první vydání, Praha 1993, 165 stran, ISBN 80-900-677-7-8.

ŠETŘILOVÁ, Jana: Alois Rašín, Dramatický život českého politika, první vydání, Praha 1999, 176 stran, ISBN 80-720-306-12.

Střípky z mozaiky

- Benešovi dali své hlasy i poslanci a senátoři komunistické strany. Rozhodli o tom – bez Klementa Gottwalda, který byl v exilu v Moskvě – předáci pražského vedení Jan Šverma a Rudolf Slánský. Po volbě byli povoláni do Moskvy, kde museli svůj „nesprávný přístup“ vysvětlovat exekutivě Komunistické internacionály i Gottwaldovi.
- V prvních měsících roku 1936 prezident Beneš pravidelně vždy v pátek společně obědval s T. G. Masarykem. Společné obědy se konaly v Lánech i na Hradě.
- Skutečnost, že Antonín Švehla vždycky prosazoval Masarykovu volbu prezidentem – a to i za situace, kdy bylo možné, že by se prezidentského křesla mohla zmocnit agrární strana a tedy i on jako její představitel – bylo výrazem jeho citlivého pochopení pro zcela mimořádný význam Masarykovy osobnosti pro stát. Nepochybně také považoval stálost prezidentského úřadu za nutnou pro hospodářskou i politickou stabilizaci mladého státu. V září 1926, kdy se začalo uvažovat o prezidentských volbách v následujícím roce, jasně řekl: „Dokud Masaryk bude chtít a bude žít, bude prezidentem“.
- Výrazem Masarykovy politické obratnosti bylo, že v prezidentském úřadu soustředil značnou část moci nejen výkonné, ale i politické. Logicky to vedlo odlišné politické skupiny ke snahám tuto moc omezit. Jejich útoky ale nebyly z taktických důvodů zacíleny přímo na osobnost Masaryka, nýbrž obecněji na Hrad. Masaryk sice to, co bylo v tehdejší politice obecně považováno za Hrad, de facto přímo stvořil, jeho osobnost však tento pojem přesahovala. V politických diskuzích budil Hrad nejen opozici, ale i odpor a mnohdy i nepřátelství.
- V politickém pojetí byl Hrad nepochybně mocenským centrem. Svoji moc však uplatňoval bez použití direktivně fungující státní moci, spíše metodami zprostředkování a vlivu. Byl přirozeným znakem československé demokracie své doby, která se ještě nedokázala plně odpoutat od monarchistických tradic. Obsahovala tedy i prvky nepotismu či budování osobních či skupinových pozic. Tyto prvky ale nebyly natolik silné, aby narušily její demokratický ráz.
- O mocenské či nátlakové skupině Hradu se hovořilo i na konferenci německých historiků pořádané Collegiem Carolinem v roce 1972. Martin Bachstein ji vymezil na 97 osob – spolu s Masarykem a Benešem do ní započítal 43 stát-

ních úředníků (především z Kanceláře prezidenta republiky) a několik novinářů. Podle politického složení hovořil o 36 nestranicích a 16 členech národně socialistické strany. Podle vzdělání v ní bylo 36 právníků, 5 doktorů filozofie a 9 inženýrů. Někdejších členů Maffie z válečných let napočítal 25, Slováků pouze 5. Konstatoval i naprostou absenci žen.

- Původní Masarykova idea miliční armády, která se objevila i ve Washingtonské deklaraci, se ukázala již v prvních měsících republiky jako nereálná. Masaryk pak věnoval budování armády až okázalou pozornost. Poměrně často se objevoval na vojenských cvičeních a přehlídkách, věnoval dostatek času studiu elaborátů o vojenskopolitické strategii republiky, o organizaci armády, pravidelně se stýkal s nejvyšším velením. V rámci Kanceláře prezidenta republiky existovala vojenská kancelář.

- Vzděláváním dospělých se v letech předmnichovské republiky zabývalo tzv. lidové školství. Jeho ústředím se od roku 1925 stal Masarykův lidovýchovný ústav, jehož vznik podpořil prezident darem 5 milionů korun.

- Na vyhlášení samostatného státu 28. října 1918 v Praze se často vzpomíná jako na radostnou lidovou veselici s vlasteneckými písněmi, provoláváním hesel a strháváním rakousko-uherských odznaků. O své území a hranice musel ale nový stát od počátku bojovat. Osvobození Slovenska od maďarské armády stálo životy 864 českých a slovenských vojáků, v týdenních bojích s Polskem na Těšínsku padlo 44 vojáků, docházelo ke střetům i s německými obyvateli, kteří usilovali o přičlenění k Německu nebo Rakousku.

- Československou delegaci na pařížské mírové konferenci oficiálně vedl premiér dr. Karel Kramář. Záhy však vytvářel ministr zahraničí dr. Beneš dojem všudypřítomného a znalého muže v popředí. Delegace byla ubytována v hotelu Lutetia. Podle příkazu ministra financí Rašína, který vyžadoval přísnou šetrnost, se však nemohla běžně stravovat v poměrně drahé hotelové restauraci a její členové proto chodili do levných restaurací na levém břehu Seiny. Oproti ostatním delegacím nebyla nijak početná a většinou se opírala o odborníky dojíždějící vždy jen k projednávání určitých otázek.

FRANTIŠEK MORKES

Ročník XXXI, číslo 143 / červenec–září 2023

Výkonná redaktorka: Barbora Zapletalová
Redakční rada: Vratislav Preclík (předseda),
Lidmila Ripová, Josef Dolista, Erik Lukas

Vydavatel: Masarykovo demokratické hnutí, Praha 2023
Adresa redakce: Senovážné náměstí 978/23, Praha 1

telefon: 606 770 680
e-mail: masdem2@email.cz
www.masarykovohnuti.cz

Redakce otiskuje články, i když nejsou v souladu s názorem
vydavatele a redakce.

Přetiskování informací jen s uvedením pramene včetně jména autora.

Registrace: Ministerstvo kultury ČR číslo 7435 – ISSN 1210 – 1648.
Tisk: Tiskařské služby Rudolf Valenta

*„Lidé vědí mnoho, velmi mnoho,
ale jejich vědění nemá na jejich život
daleko toho vlivu, jaký by mít mělo,
a v tom je veliká chyba:
učíme se příliš mnoho pro školu
a neučíme se dosti pro život.“*

Tomáš Garrigue Masaryk

Z knihy

Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty